

TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ

- «DEVLETÇE İŞLETİLECEK MADENLER HAKKIN-
DA KANUN TASARISI» ÜZERİNE GÖRÜŞLER
- ÇOKULUSLU PETROL TEKELLERİ ÜZERİNE
- TÜRKİYE'DE PETROL SORUNUNUN VARDIĞI BO-
YUTLAR VE DEVLET İŞLETMELERİ

AYLIK
BÜLTEN

47

MAYIS
1978

TİB YAYINLARI NO : 21

**TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL
GELİŞME VE SİYASAL BUNALIM**

Doğu Ergil

— 0 —

TİB YAYINLARI NO : 22

Aylık Bültenden

SEÇME YAZILAR I

TİB Adına Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü :

Mehmet Tanju AKAD

Yönetim Yeri : Karanfil Sok. 14/10. Kızılay - ANKARA

Basıldığı Yer : Şafak Matbaası - ANKARA

A B O N E : Bir yıllık abone tutarı olan 50,— TL. Posta pulu olarak gönderilebilir veya Mehmet Tanju AKAD adına 106682 numaralı poste çeki hesabına yatırabilir.

Yurtdışı abone ücreti 80,— TL. dir.

Bültendeki yazılar kaynak gösterilmek ve içeriği değiştirilmemek şartıyla yayınlanabilir. İlgili Sayılardan gönderilmesi rica olunur.

«DEVLETÇE İŞLETİLECEK MADENLER HAKKINDA KANUN TASARISI» ÜZERİNE GÖRÜŞLER

«Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Kanun Tasarısı» içinde yaşadığımız günlerde en çok tartışılan güncel konulardan biri durumundadır. Bu konuya, TİB Aylık Bülteni okuyucularının anımsıyacakları üzere, Nisan sayımızda kısaca değinmiştik. Ancak, geçen yazımızın çerçevesi, sorunu bütün boyutlarıyla sergileme olanağını bize vermemişti. Yasa tasarısı, gerek emekçi sınıflar açısından gerekse hakim sınıfların blok - içi çekişmelerini ortaya çıkarması açısından önemli bir konuma sahiptir.

Bu yazımıza, önce yasa tasarısını ortaya çıkaran nesnel koşulların neler olduğuyla başlayacağız. Daha sonraki kısımlarda hakim sınıfların tasarı konusundaki şimdye kadar beliren görüşlerine yer vererek, yasa tasarısının içeriğine değineceğiz. Son kısımda ise, bu yasa tasarısının gerçekleşmesi halinde emekçi sınıflar için nasıl bir anlam taşıyacağını, başka bir söyleyişle emekten yana olan kesimin bu yasa tasarısı konusunda tavrı ne olmalıdır sorununu tartışacağız.

MADENLER VE DEVLET

Bilindiği gibi, Anayasa'nın 130. maddesine göre «Tabii Servet ve Kaynaklar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı devlete aittir.» Hazırlanan yeni yasa tasarısına göre ise, belirli bölgelerde belirli cins madenlerin aranmasına ve işletilmesine bu madenlerle ilgili olarak daha önce gerçek kişilerle özel hukuk tüzel kişilerine verilmiş olan arama ruhsatnameleri ve işletme haklarının geri alınmasında karar vermeye Bakanlar Kurulu yetkili kılınmaktadır.

Konu ile ilgili olarak Bakanlar Kurulu'nun alacağı kararlarla, uygulamanın hangi bölgelerde ve hangi öncelik sırası ile uygulanacağı arama ruhsatnameleri ve işletme hakları geri alınacak madenlerin sermayesinin tamamı devlete ait ve çalışma konusuna uygun olan iktisadi devlet teşekküllerinden hangisi eli ile aranacağı ve işletileceği belirtilecektir.

Burada durarak, yukarıdaki paragraflara ilişkin iki soru sormak gerekmektedir. Birincisi, devlet gerçek kişilere veya özel hukuk tüzel kişilere verdiği arama ruhsatnameleri ve işletme haklarını neden geri almak ve kendisi bu işlevi yerine getirmek istemektedir. Bundan önce ise, sorulması gereken soru, Anayasa'da neden doğal kaynakların devletin hüküm ve tasarrufu altında olması belirtilmiştir? Bu sorulara cevap bulunabildiği an, Ecevit hükümetinin bu yasayla neler yapmayı amaçladığı veya Türkiye'deki devlet aygıtına neler kazandırılmak amaçlandığı ortaya çıkabilecektir.

Soruna, yukarıda sorduğumuz sorulardan ikincisi ile başlamak uygun olmaktadır. Bilindiği gibi, doğal servet ve kaynakların toplumsal üretimin yapıldığı tüm kesimlerin hammaddesi ve enerji üretiminin «girdi» si olmak gibi önemli bir yeri vardır.

Enerji, hammadde sağlayan sektörler firmaların maliyetlerini düşüren hizmet veya malları üreten ve bu işlevlerini yerine getirebilmeleri için genellikle büyük ölçekli olarak kurulmaları gereken tesislerdir. Bu kesimlerin bir diğer özelliği de, kapasite artışlarının ancak büyük ölçeklerde ortaya çıkması ve yaratılan kapasitenin ürünlerinin doğrudan doğru-

ya üretken işletmelerce kullanılması gerekliliğinden kaynaklanır. Söz konusu kesimlerin yukarıda belirttiğimiz özelliklerinden dolayı büyük yatırımlar gerektiren, riskli ve sermayenin dönme süresinin uzunluğu nedeniyle «kısa zamanda büyük işler» yapma arzusunda olan kapitalistler için pek «cazip» olmadığı açıktır.

Özellikle Türkiye gibi ülkelerde, emperyalizme olan bağımlılık ilişkilerinin sonucu, sermaye birikiminin düzeyi, teknolojik gerilik v.b. nedenler ulusal birim düzeyinde yapılan işbölümünde, bu türden altyapı sağlama işlevlerini devlete yüklemiştir. Devlet işletmeleri üretken kesimlere egemen olan emperyalizmle bütünleşmiş yerli tekeli sermayeye hammadde, yarı - mamul madde, enerji, ulaşım ve haberleşme olanaklarını genellikle maliyet fiyatlarının altında fiyatlarla sağlamayı temel işlev edinmişlerdir. Bu nedenle, doğal kaynaklar üzerinde devletin hüküm ve tasarrufunun bulunmasının, ekonomik düzeyde yeniden üretimi sağlamak üzere yapılan işbölümünün bir sonucu olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan, sorunu politik düzeyde değerlendirmek gerekirse; ekonominin tüm kesimlerinin gereksinme duyduğu kaynaklar üzerinde «azami kâra göre üretim» kısıtası ve az sayıda güçlü tekelin kaynaklar üzerinde egemen duruma gelmesi, hem egemen sınıfların kendi aralarındaki çelişkilerin artması hem de bu kaynaklara belirli ölçülerde gereksinim emekçi kesimin düzene karşı olan muhalefetinin yükselme tehlikesinin potansiyelini içinde taşır. Bir taraftan egemen sınıfların kendi aralarındaki çelişkilerini en alt düzeyde tutmayı, diğer taraftan egemen sınıflarla emekçi kesim arasındaki çelişkilerin düzeni yıkacak kerteğe gelmesini önlemeyi; böylece sistemin yeniden üretim koşullarını sağlamayı temel işlev edinmiş bir kurum olan devlet, bu nedenle de doğal kaynakları

kendi elinin altında bulundurmakla önemli bir yönetim aracına sahip olabilmeyi ve uyguladığı «kriz giderici» ve/veya «tahsis edici» politikalarla sisteme işlerlik kazandırmayı, dolayısıyla egemen sınıfların üstünlüklerini sürdürmeyi amaçlar.

Yine, iktidar bloku içerisinde küçük burjuva bürokratların da yer aldığı sömürge sonrası ülkelerde, madenlerin devletleştirilmesi (hatta bu eylem, farklı şeyler olmalarına rağmen «millileştirme» olarak da adlandırılır) blok içinde yönlendirici güç durumunda olan küçük burjuva bürokratların etkinliklerini sürdürebilmelerinin önemli bir aracını oluşturur.

ÇIKARILMASI AMAÇLANAN YASAYLA YAPILMASI DÜŞÜNÜLENLER

Kapitalist devletin doğal kaynaklar üzerinde hüküm ve tasarruf sahibi olmasının nedenlerini belirttikten sonra, devletin özel kesimin elindeki ruhsatnameleri ve işletme haklarını geri almak istemesi ve bunları kendisinin işletmek arzusunda oluşunun altında yatan nedenler belli ölçülerde ortaya çıkmaktadır.

Özünde, bu türden girişimler Ecevit hükümetinden önce de sözkonusu olmuştur. Bu konuda 1978 Yılı Programında şöyle denilmektedir; «Gerçek potansiyeli yeterince saptanamamış bulunan yeraltı kaynaklarımız, çeşitli nedenlerle gereğince işletilememektedir **Üçüncü Planda öngörülen yasal ve kurumsal önlemlerin 1977 yılı sonuna değin alınmaması; ruhsat spekülasyonunu önleyici, aramaları ve üretimi denetleyici sistemlerin uygulamaya konulamaması bunun temel nedenlerini oluşturmaktadır.**» Gerçekten de, Üçüncü Planda ve Yıllık Programlarda olsun, KİT'lere ilişkin Yüksek Denetleme Ku-

rule raporlarında olsun, her hükümet programında, bugün de sözü edilen madenlerin devlet eliyle işletilmesi gerektiği savunulagelmıştır, ancak, bu amacı gerçekleştirmek üzere ilk ciddi girişimlerde bulunmak ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı yetkililerinin belirttiği üzere «rekor seviyede» bir hızla yasa tasarısı hazırlayıp meclise sunmak «beceri» sini göstermek uğraşında olan, CHP ağırlıklı hükümettir.

Ecevit hükümetinin bu «rekor» hızdaki girişimini gerekli kılan neden, Türkiye ekonomisinin içinde yaşadığı ve «rekor» hızda çözümü gereken çeşitli yapısal ve sürekli darboğazlardır.

Emperyalizme bağımlı çarpık kapitalistleşme sürecinin ortaya çıkardığı enerji, hammadde, döviz, altyapı elverişsizliği darboğazları özellikle içinde yaşadığımız konjonktürde had safhaya ulaşmıştır. Bu darboğazlara belli ölçülerde çözüm bulabilmenin bir aracı olarak da devletin elindeki araçları yetkinleştirecek olan bu yasa tasarısından medet umulmaktadır.

Yasa tasarısı gerçekleştiği takdirde hükümet öncelikle hangi madenlere el atmak istemektedir? Bu sorunun cevabı, «hükümet elkoyacağı madenlerle hangi sorunlara çözüm bulmak amacını gütmektedir» sorusuna da cevap olacaktır. Bu konuda 1978 yılı programında, madencilik ile ilgili «Tedbirler» başlığı altında şunlar belirtilmektedir; «Ülkenin linyit, demir cevheri, bor tuzları, krom, radyoaktif mineraller, fosfat kayası, manyezit, manganez ve volfram kaynakları üzerinde verilmiş tüm haklar, yapılacak yasal düzenlemeyle kamuya devredilecek... Ekonominin bütünü açısından önemsiz, küçük rezervli linyit ve demir cevheri yatakları ise, belirli üretim programlarına bağlanmak koşulu ile geçici olarak diğer gerçek ve tüzel kişilerce işletilebilir.» İlk planda ele alınması düşünülen madenlerin, Türkiye ekonomisinin içinde

bulduğu enerji darboğazı ve demir - çelik sorununa çözüm olabilmesi umulmaktadır. Diğer taraftan, toplam madencilik ihracatı içinde önemli bir yeri olan bor tuzlarına el konularak da her yıl durumu giderek kötüleşen ödemeler dengesine belli ölçülerde olumlu katkılar sağlamak ve «kamu harcamaları»nın finansmanını karşılayacak bir yeni kaynak yaratılmak istenmektedir.

Yazının bundan sonraki bölümünde söz konusu darboğazlar bağlamında hükümetin işleteceği madenlerle nelerin yapılması amaçlandığı irdelenecektir.

DEMİR - ÇELİK SORUNU VE ALINMASI DÜŞÜNÜLEN ÖNLEMLER

Türkiye'de yaşanan emperyalizme bağımlı çarpık kapitalistleşme sürecinin demir - çelik gereksinmesi her geçen yıl daha ileri boyutlara ulaşmaktadır. Sadece 1973 - 1977 yılları arasında kapsayan kısa vadeli bir analiz, Türkiye'de demir - çelik tüketiminin hangi boyutlarda arttığını açıkça ortaya koymaktadır. 1973'de 2 milyon 65 bin ton olan demir - çelik tüketimi 1977 yılında 4 milyon 275 bin tona ulaşmıştır. Yaşanan hızlı kapitalistleşme süreci bu tüketimin ötümüzdeki yıllarda daha da artacağını ortaya koymaktadır. 1982 yılına kadar olan demir - çelik talep tahminlerine göre 1979'da 4 milyon 840 bin tonluk talep, 1980'de 6 milyon 310 bin tona; 1982'de ise 8 milyon tona ulaşacaktır. Bu veriler ışığında, talebi karşılayabilmek için gerekli önlemleri acilen almak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Demir - çelik tüketimindeki bu denli hızlı artışa, yurt - içi demir - çelik üretimiyle cevap verilememekte ve talebi karşılamak üzere her yıl artan oranlarda ithalat yapmak zorunluluğu doğmaktadır. 1973 yılında 2 milyon 125 bin ton olan demir - çelik üretimi 1977 yılında ancak 3 milyon 164 bin tona çıkabilmiştir. Buna karşılık 1973'de 1 milyon

128 bin ton olan demir - çelik ithalatı 1977 yılında 2 milyon 450 bin tona ulaşmıştır. 1977 yılında bu ithalat karşılığı ödenen döviz tutarı 550 milyon dolardır. Bu tutar, 5 milyar 218 milyon dolar olan Türkiye toplam ithalatının % 10.5'una tekabül etmektedir. Demir - çelikteki bu dışa bağımlılığın giderek artması, zaten iyi durumda olmayan ödemeler dengesini olumsuz yönde etkileyen önemli bir etmendir.

Diğer taraftan, altı çizilmesi gerekli önemde bir nokta, Türkiye'deki demir - çelik üretim maliyetlerinin çeşitli

nedenlerden dolayı dünya maliyetlerin % 60 - 142 arasında değişen oranlar da yüksek olduğudur.

Demir - çelik üretiminde en büyük iki sorun olarak kömür ve demir cevheri yetersizliği ile karşılaşılmaktadır.

Demir - çelik talebini yurt - içi kaynaklardan sağlamak üzere mevcut yapı için bile bugün sorun olan ve kapasite genişleme çalışmalarlarıyla birlikte daha da çok önem kazanacak olan demir cevheri ve koklaşabilir kömür sorunlarını çözümlenecek önlemleri şimdiden almak gerekmektedir.

ÇİZELGE 1 : TÜRKİYE ENTEGRE DEMİR - ÇELİK KAPASİTELERİ

	Mevcut Entegre Tesisler Kapasitesi (Yıl/bin ton)	1987'e Kadar Beklenen Genişleme Kapasitesi (Yıl/bin ton)
Karabük	600	950
Erdemir	800	6.500
İsdemir	1.000	7.000
TOPLAM	2.400	14.450

Çizelgede belirlenen kapasitelere ek olarak, Sivas'ta kurulacak olan 4. Demir - Çelik tesisleri çalışmaları da sürmektedir. Demir - Çelik üretimindeki temel sorunları daha ayrıntılarıyla ele almak uygun olacaktır.

Kömür Sorunu

Bugün, entegre demir - çelik tesislerinin metalurjik kok gereksinmesi kısmen Zonguldak ve civarındaki ocaklardan karşılanmaktadır. Ancak, yurt - içi kaynaklardan sağlanan koklaşabilir kö-

mürün tümü demir - çelik kesiminde kullanılmamaktadır. Üretimin % 47'si ancak demir - çelik üretimi için tahsis edilebilirken diğer üretim koklaşabilir kömür kullanmanın zorunlu olmadığı elektrik santralleri, çimento, şeker, Tekel fabrikaları, demiryolları, kireç ocakları gibi kesimlerde kullanılmaktadır.

Yurt - içi koklaşabilir kömür üretiminin tamamı demir - çeliğe tahsis edilse bile Türkiye önümüzdeki yıllarda metalurjik kok kömürü ithal etmek zorundadır.

ÇİZELGE 2 : TÜRKİYE DEMİR - ÇELİK İŞLETMELERİ TAŞKÖMÜR TALEBİ VE ÜRETİMİ (Bin Ton)

Yıl	Demir - Çelik Toplam Talebi	Türkiye Taşkömür Üretimi
1979	5.540	4.147
1980	6.340	5.445
1981	7.300	5.445
1982	8.175	6.907
1989	15.250	5.850

Vurgulanması gereken nokta, Çizelge 2'de belirtilen kömür üretiminin ancak % 47'sinin demir - çelik sektöründe kullanıldığıdır. Böylece Türkiye, her yıl artan oranlarda taşkömür ithal etmek durumunda kalmaktadır. CIF ton fiyatı 55 dolar olan taşkömür, 1976'da 247 bin ton ithal edilirken 1977'de ithalat 482 bin tona ulaşmıştır. 1978'de ise 687 bin ton olacağı tahmin edilen taşkömür ithalatındaki bu artışın tehlikeli bir gelişme olduğu açıktır.

Entegre demir - çelik tesislerinde ki bu soruna ek olarak özellikle Koç Topluluğunun egemen olduğu, dökümcülük sanayii de aynı sorundan yakınmaktadır. İstanbul Ticaret Odası'nca yapılan bir araştırma, «dökümcülük işkolunun en önemli girdilerinden biri olan kok kömürünün dağıtımında, yüksek fırınlardan sonra dökümhanelere öncelik verilmesi ve kok kömürünün yakacak olarak kullanılmasının yasaklanmasını» istemektedir. Aynı istem, demir - çelik fabrikalarının faaliyet raporlarında da yer almakta ve kendisini 1978 yılı programında şu biçimde duyurmaktadır; «Koklaşabilir taşkömürü üretiminin bütünüyle demir - çelik sektörüne tahsisi sağlanacak, bu sektörün hızla artmakta olan metalurjik kok talebi son teknolojik gelişmelerden yararlanarak, diğer yurt - içi kömür kaynaklarının da değerlendirilmesi ile karşılanmasına yönelik etüd - proje çalışmaları yapılacaktır.» Görüldüğü gibi, demir - çelik dışındaki sektörlerden aktarılacak metalurjik kömürün boşluğunu, koklaşma özelliği olmayan kömürlerin doldurması düşünülürken aynı biçimde, koklaşmaz kömürlerin yapay yöntemlerle kok yapımında kullanılması hedefi, ister - istemez dünyitler» in kapısını çalmayı zorunlu kılmaktadır.

Demir Cevheri Sorunu

Demir - çelik üretiminin başlıca sorunlarından biri de demir cevheri te-

minindeki büyük güçlükler ve demir cevherinde bile dışa bağımlılığın her geçen yıl daha ileri boyutlara ulaşmasıdır.

Türkiye, 1968 yılına değin zaman zaman demir cevheri ihraç eden bir ülke durumundayken, 1970 yılından sonra cevher ithal eden bir ülke durumuna düşmüştür. Yapılan araştırmalara göre, demir - çelik kesimi 1986 yılı sonuna kadar 25 milyon ton civarında cevher ithal etmek zorunda kalacaktır. Dünya cevher fiyatlarının her yıl ortalama % 10 artacağı varsayılırsa ithal edilecek 25 milyon ton demir cevheri için yaklaşık 1,3 milyar dolar döviz ödenecektir. Ancak, hemen belirtelim ki, bu hesaplamalar, tüvenan cevher üretim kapasitesi yılda 1,5 milyon tondan 5 milyon 250 bin tona çıkarılmak üzere yapılan Divriği tevsiatının 1978 yılında tamamlanması ve zenginleştirme, aglomerasyon tesislerinin 1979'da üretime geçeceği önkabulü üzerine inşa edilmiştir. Ne var ki bu çok iyimser bir önkabuldür. Söz konusu tesislerin beklenen sürelerde tamamlanamıyacağı bugünden açıklık kazanmıştır. Yine 3. BYKP'da projesinin 1974'de tamamlanarak 1976'da üretime geçmesi öngörülen Hasan Çelebi aglomerasyon tesisi için de aynı şeyleri söylemek mümkün. 1984'de tamamlanacağı belirtilen bu tesisin henüz önşamaları bile gerçekleştirilebilmiş değildir. Buradan çıkan sonuç, demir cevheri yönünden dışa bağımlılığın daha da artacağıdır. Bir örnek vermek gerekirse, sadece Erdemir, demir cevheri ithali için çok uluslu tekelere 1978 yılında 10.4 milyon dolar; 1979'da 10.6; 1981'de 25.8; 1983'de 75.3; 1985'de 97.7 ve 1987'de 128.9 milyon dolar ödemek durumundadır.

Yine, satın alınan demir cevheri taşımacılığını da çokuluslu taşımacılık firmaları yapmaktadırlar. Örneğin 1978 yılında demir cevheri taşımacılığı için 150 milyon TL, 1979'da ise 190 mil-

yon TL. tutarında taşımacılık ödemesi yapılacaktır.

Belirlenmesi gereken bir başka nokta da; işletmeler açısından cevher ithali konusunda yapılacak anlaşmaların, üretim sürecinde aksamaya neden olmaması için, uzun süreli olma gerekliliğidir. Ancak, uzun süreli anlaşmaların, bugün zaten yeterince yavaş giden cevher arama, zenginleştirme vb. çalışmalarını **tembelleştirdiği** de madalyonun diğer yüzünde yatan gerçek olarak belirmektedir.

Bugün, Türkiye'de demir cevheri rezervi son saptamalara göre 788.5 milyon tondur. İşletilebilir cevher rezervi ise 374 milyon ton dolayındadır. Demir cevheri işletmelerinin Divriği hariç hepsi küçük yataklardır. Buna karşılık, düşük tenörlü yatakların rezervleri daha fazladır. Burada, Divriği dışındaki tüm yatakların özel kesimin elinde bulunduğunu belirtmek gerekir. İşletilmekte olan yataklarda etüd noksanlığı, cevher hazırlama ve altyapı tesislerinin noksanlığı gibi sorunların yanı sıra taşımacılık en büyük sorun olarak kendini belli etmektedir. Öyle ki demir cevheri üretiminde maliyetler içinde taşımacılığın payı % 50'dir.

Özel kesimden alınan cevher fiyatları, devlet kesiminden alınan cevher fiyatlarının iki katı tutarındadır. 1977 yılı için devlet kesiminin cevher fiyatları artışı % 5.6 olarak öngörülmesine karşılık özel kesim fiyatları artışı % 14.3 olarak saptanmıştır. Ayrıca, özel kesim elindeki yatakları etkin çalıştırmaları için demir - çelik işletmeleri, son birkaç yıldır yüksek alım fiyatı uygulamak, avans ve kredi vermek, alım şartlarında maden patronları lehine kolaylıklar tanımak gibi teşvik yöntemleri uygulamışlardır. Ancak, bu şirketler çeşitli sorunlar ileri sürerek madenleri işletmemekte veya üretim kapasitelerini artırmaktan kaçınmaktadırlar. Bu madenler, sağlanan tüm olanaklara karşın, «zarar ettiği» gerekçesiyle çalıştırılmamakta veya düşük

düzeyde üretim yapmaktadırlar. Bu yataklar üzerinde devletin etkin bir denetiminin olmadığını da belirtmek gerekir. Tüm bu nedenlerle, yurt - içi demir cevheri üretimi hep alt düzeylerde kalmakta ve demir cevheri talebini karşılamak üzere daha çok ithalata gerek duyulmaktadır.

Bu soruna çözüm getirmek üzere, özellikle demir cevherinin taşınması sorununa çözüm bulmak amacıyla devletçe işletilecek olan madenler arasında demir cevheri yatakları da yer almakta ve 1978 yılı programında bu konuda şunlar belirtilmektedir; «Madenlerin, özellikle demir cevherinin hidrolik basınçlı boru sistemleri ile taşınabilmesi için gerekli etüd - proje çalışmaları yapılacak, yeni zenginleştirme tesislerinin boru taşımacılığı şebekeleri ile bir bütün olarak planlaması ele alınacaktır.»

Özetlemek gerekirse, demir - çelik bağlamında yapılmak istenenlerle emperyalizmle bütünleşerek kurulmuş «sanayi»lerin ve inşaat sektörünün artan demir-çelik talebini karşılamak üzere yurt - içi demir - çelik üretimine ağırlık verilmek istenmektedir. Ancak, yurt - içi demir - çelik üretimini aksatan veya istenen düzeye ulaşmasını önleyen bir takım engeller vardır ve bu engeller bugün aşılacak zorundadır. Aksi takdirde, uzun dönemde, yaşanan diğer darboğazlarla birlikte demir - çelik kesimindeki darboğaz, had safhaya ulaşacaktır. Bu yönde devletin, üstlendiği işlev gereği, yapılması gereken, demir cevheri rezervelerini etkin bir biçimde işletmeye ve koklaşabilir kömür sorununa çözüm bulmaya olanak tanıyacak girişimlerin önkoşulu olarak, böyle bir yasayı çıkarmak olmaktadır.

ENERJİ DARBOĞAZI VE ALINMASI DÜŞÜNÜLEN ÖNLEMLER

Türkiye'de yaşanan sürekli ve yapısal darboğazların en önemlilerinden biri enerji darboğazıdır. Enerji gerek-

siminin ancak yarısı ülke içi kaynaklardan sağlanabilmektedir. Bu oranın 1985'de % 30 - 35'e düşmesi yüksek bir olasılıktır.

Mevcut enerji tüketimi % 50 oranında petrole tekabül ederken, kömürün payı % 22 civarındadır. Petrolde artan dışa bağımlılık sermaye çevrelerini bile derin derin düşündürmeye başlamış ve Türkiye 1977 yılında toplam ihracat gelirinin % 85'ini sadece petrol alınmada kullanmak durumunda kalmıştır. Bu durumda, enerji politikasında petrolün kapladığı alanı belli ölçülerde daraltarak kömüre ağırlık vermek ve hiç olmazsa uzun vadede ulaşım, ısınma ve elektrik üretimini kömür ve su kaynaklarından sağlanacak enerjiye dayandırmak mevcut hükümetin amaçları arasında yer almaktadır.

Linyit Sorunu

Yasa tasarısının kanunlaşması halinde ilk ele alınacak madenin linyit olacağını önceden belirtmiştik. Linyit üretiminde sağlanacak artışlarla, tamamen demir - çelik sanayiine aktarılacak koklaşabilir kömürün yeri doldurulabilecek, yine, bu kesime yapay yöntemler sonucu sağlanacak olan koklaşabilir kömür üretiminde gereksinilen linyit sağlanmış olacaktır. Ayrıca, elektrik üretimi: sanayi, ısınma, kimya ve gübre üretiminde gereksinme duyulan linyiti sağlamak da böyle bir yasa tasarısını gündeme getirmeyi zorunlu kılmıştır.

Türkiye'de 7 ayrı bölgede toplam 5.6 milyar ton linyit rezervi vardır. Bu rezervlerin 3.8 milyar tonu devletin 1.8 milyar tonu ise özel kesimin saha- larındadır. Ancak belirtilmesi gereken, devlet elindeki 3.2 milyar ton reserve sahip Afşin - Elbistan yataklarındaki linyitin düşük ısı değerli oldukları ve bu özelliğinden dolayı da ısınma kaynağı olarak elverişsiz olduklarıdır. Bu durumda, devlet elindeki rezervler, toplam rezervlerin % 20'si oranında ancak olabilmektedir.

Devlet elindeki rezervler gerçeğe oldukça yakın bir biçim de saptandığı halde özel kesim yatakları için aynı şeyi söylemek olanaksızdır, çünkü özel kesim yataklarında yeterli rezerv aramaları yapılamamaktadır. Bu nedenle, özel kesim elindeki yataklarda daha fazla rezerv bulunması yüksek bir olasılıktır.

Devletin rezervlerin oldukça sınırlı bir kısma sahip olmasına karşın, üretimin büyük bir kısmını gerçekleştirdiği, özel kesimin ise üretimini hep sınırlı tuttuğu bilinen bir gerçektir. Örneğin 1975 yılında üretilen toplam linyit 8.7 milyon ton olup, bunun 2.9 milyon tonu özel kesime, 5.8 milyon tonu ise devlet kesimine aittir. Reserin % 20'sine sahip olan devlet kesimi, toplam linyit üretiminin % 70'ini karşılamaktadır. Öte yandan, toplam 523 linyit sahasından 35'i devlete, 4'ü özel idarelere ve 484'ü özel kesime aittir.

Enerji üretiminde kömüre ve su kaynaklarına dayalı bir politika izlemek, özellikle elektrik üretimi için sözkonusu olmaktadır. Bu konuda tekelci sermayenin görüşünde aynı doğrultudadır. Nisan ayında yapılan Türkiye işveren sendikaları Konfederasyonu (TİSK) XII. Olağan Genel Kurulunda şöyle denilmektedir; «Zorunlu olarak sık sık başvurulan elektrik kısıtlamaları sanayii büyük ölçüde olumsuz bir şekilde etkilemiş ve ülke ekonomisini ülke kayıpları ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu konuda yapılan bir araştırmaya göre imalat sanayinde yapılan bir saatlik elektrik kesintisi 105 milyon liralık ekonomik değer kaybına sahiptir... ..Uzun vadede sanayileşme temposuna ve nüfus artışına cevap verebilecek şekilde daha ziyade kömür ve suya da yal santral yapılarına gidilmelidir.» Tekelci sermaye endişesinde haklı görülmektedir. İçinde yaşadığımız 1978 yılında elektrik enerjisi talebinin önceki yıla oranla % 13 artması beklenmekte ve 1977'de 637 Gwh olarak hesapla-

nan elektrik enerjisi açığının da 1978 yılında 1373 Gwh'a yükseleceği bilinmektedir. Bu, gerekli önlemlerin alınmaması halinde elektrik enerjisi darboğazının çok daha kötü durumlara gireceğini göstermektedir.

Bugün elektrik enerjisi üretiminin 1/3'ü petrol ürünlerine dayanmaktadır. Petroldeki dışa bağımlılığın giderek artması, içinde bulunulan darboğazı hafifletmek doğrultusunda linyit girdili termik santrallere yönelmeyi zorunlu kılmaktadır. Nitekim, Afşin-Elbistan, Çanakkale-Çan, Muğla-Yatağan, Sivas Kangal, Bursa-Orhaneli, Manisa-Soma termik santralleri ile Tunçbilek ve Seyitömer bölgelerine eklenen yeni üniteler bu doğrultuda atılmış adımlar olarak ortaya çıkmaktadırlar. Ne var ki yukarıda sayılan termik santrallerinden Çan, Yatağan, Kangal, Orhaneli, Soma termik santrallerinin projeleri mevcut olmasına bu projelerin-gecikmiş bile olsa-belli oranlarda gerçekleşmiş olmasına karşın, bu santralleri besleyecek linyit yataklarının büyük bir bölümü özel kesim elinde bulunmakta ve elektrik enerjisi üretiminde linyit bağlamında ortaya çıkabilecek sorunları önlemek için bu yatakların devletin «güvenli elleri» arasına girmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

1973 yılı verilerine göre linyit tüketiminin % 29'u sanayide % 22'si elektrik üretiminde, % 44'ü ısınmada, % 4'ü ulaştırma kesiminde kullanılmaktadır. Toplam linyit üretiminin % 70'nin gerçekleştiği devlet kesiminde üretilen linyitin ise % 48'i ısınmada, % 22'si termik santrallerde % 30'u sanayi kesiminde kullanılmaktadır.

Yukarıdaki verilerin de ortaya koyduğu gibi günümüzdeki üretim ağırlıklı ısıyla ısınma sorununa cevap vermeye yönelik. Bununla beraber, özellikle devlet üretiminde ısınmanın ağırlıklı yerine karşın emekçi kesim her kış bir yakacak sorunuyla karşı karşıyadır.

Devletçe üretilen kömürün yine devletçe dağıtımını yapacak, tüketiciye ulaştıracak, mekanizmalar oluşturulmadığından emekçi kesim, yoğun bir aracı sömürüsüne maruz kalmaktadır.

Devletin ocaklarından yapılan satışlar, sübvansiyonlu satışlardır. Genellikle maliyetinin yarısının altında saptanan fiyatlar halka, alış fiyatının 4-5 katına ulaşan bir fiyatla karborosacı tüccarlarca satılmaktadır.

ÇİZELGE 3 : TÜRKİYE KÖMÜR İŞLETMELERİ KÖMÜR SATIŞLARI

Ocak	1 Ton Linyit Üretim Maliyeti (TL)	Ocakbaşı Satış Fiyatı (TL)
Ereğli	2.034	900
Garp Linyitleri	256	169
Orta Anadolu Kömürleri	915	131
Şark Linyitleri	1.100	345
Alpagut	1.266	208

Kömür Satış ve Tevzi Müessesesinin örgütlenemediği illerde dağıtımın en büyük mülki idare amiri eliyle yapılmasının karborosayı kolaylaştıran bir olgu olduğunu da belirtmek gerekir. Valiliklerce seçilen kişiler tarafından çekilen o ile ait kömür kontenjani, çoğunlukla daha bölgesine ulaşmadan yüksek fiyatlara satılmaktadır.

Diğer taraftan, özel kesimce üretilen linyitler de, fahiş fiyatlarla satılmaktadır. Özel kesimin sattığı linyitlerin ısı değerleri gözönünde bulundurulduğunda ithal malı fuel-oilden pahalıya geldiği görülmektedir. Bugün bir ton fuel-oil ısı değerini dört ton linyit ancak verebilmektedir. Yaklaşık bir ton fuel-oilin fiyatı 3.000 TL. dir. Aynı miktar ısıyı verecek 4 ton linyit ise özel kesimden 6.000 TL'ye ancak

sağlanabilmektedir. Petrol tüketimini kamçılayan önemli etmenlerden biri olarak da bu olguyu saymak gerekmektedir.

Diğer taraftan, özel kesim, kömürün yıkanması ve kül oranlarının düşürülmesi için gereken tesislerden (lavuar) yoksundur. Bu tesislerin yapımı ek yatırımları zorunlu kılmaktadır. Linyit madeni patronlarını bu tesisler kaldırmaya, kömürlerin içerdiği su, kül, tane büyüklüğü veya toz miktarı sınırı v.b. standartları sağlatmaya zorlayacak herhangi bir denetim ve yapıtının mekanizması yoktur. Bu imtiyazlar içerisinde maden patronları, fazla sıkıntıya girmeden «az üretimle büyük kârlar» sağlamanın olanaklarını rahatlıkla bulmaktadırlar.

Özetleyecek olursak, elektrik enerjisi üretiminde, sanayide, yakacak sorununun çözümünde gereksinilen linyiti sağlamak zorunluluğu vardır. Mevcut üretim bu gereksinmeye cevap verebilecek boyutlara sahip değildir. Bu durumun devamı, yaşanan enerji darboğazını daha da kötü durumlara sokmakla ekonomik yeniden üretimi güç koşullara itebileceği gibi, emekçi halkın yakacak sorununda bile yoğun bir karaborsacı tüccar sömürüsüne terk edilmesi toplumsal muhalefetin daha da yükselmesine, kitlelerin hoşnutsuzluğunun artmasına neden olacak ve sistem, kendisini yeniden üretmekte oldukça zorlanacak ve bu arada sistemin çitlerinde çatırdamalar sözkonusu olabilecektir. Temel işlevi sistem içi çelişkilerin böyle bir kerteğe ulaşmasını önlemek olan devlet linyit madenlerini kendi işletmesi altına alarak işlevini yerine getirirken kullandığı araçlarda bir yetkinleşme sağlamayı amaçlamaktadır.

DÖVİZ DARBOĞAZI VE BOR TUZLARI

Türkiye'de devlet yatırımlarının finansmanında büyük güçlüklerle sü-

rekli karşılaştığı bilinen bir gerçektir. Devletin sisteme işlerlik kazandırma doğrultusunda yaptığı müdahaleler daha çok devlet harcamaları yapmayı gerektirmekte, üstlenilen işlevleri yerine getirmede ise devlet işletmeleri, büyük ölçüde dışarıya bağımlı hareket etmektedirler. Yine bilinmektedir ki, kıt döviz kaynaklarından öncelikle yararlanan özel kesim olmakta, devlet kesiminin talepleri hep ikincil kalmaktadır. Bu durum, devlet işletmelerini işlevlerini yerine getirememeye tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Nitekim, bor tuzları üzerinde devlet işletmeciliğini gerçekleştirme amacı, toplam madencilik ihracatı içerisinde önemli bir yeri olan bor tuzlarının satımından elde edilecek dövize elkoymak ve devlet yatırımlarının gereksindiği finansmanı bir ölçüde karşılamak imkanı bulabilmektedir. 1976'da 2.125.8 milyon TL'lik maden ihracatı gelirlerinde borun payı 574.2 milyon TL olmuş ve 1977'de ise 2.415 milyon TL olan maden ihracatı içinde bor tuzlarının payı 900 milyon TL'ye yükselmiştir. Özünde, satılan bor karşılığı gösterilen bu miktar, bir mistifikasyondur, (yanıltısamadır). Bor tuzlarını işleyen özel yerli kesim çok uluslu tekelilerin ülke içerisindeki paravanaları olup dünya bor üretiminde önemli bir yere sahip Türkiye'nin, bor kaynaklarını emperyalist tekellere değerinin çok altında bir fiyatla aktarmaktadır. Devlet bu konuda daha rasyonel davranarak bor satışlarından elde edilecek kaynaklarla işlevini yerine daha iyi getirmenin yollarını aramaktadır.

SERMAYENİN GÖRÜŞLERİ VE YASA TASARISININ ELEŞTİRİSİ

Emperyalizme bağımlı çarpık kapitalistleşme sürecinin ürünleri olan çeşitli darboğazlar sürekliliğini korurken mevcut altyapı olanakları kapitalist gelişime evap verememekte, tekelle-

rin egemen olduğu üretken kesimlerin gereksindiği girdi niteliğindeki ürün ve hizmetlerin devletçe yerine getirilememesi veya yükü emekçi sınıfların omuzlarına yıkılan büyük maliyetlerle yerine getirilmeğe çalışılması sistemin yeniden üretim sürecinde hayli zorlandığı ve zorlanacağı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Ecevit hükümeti, ulusal birim düzeyinde devlet kesimi-özel kesim arasında yapılmış işbölümünde, devletin üzerine düşen işlevleri yerine getirebilmek üzere, başka bir deyişle, sistemin yeniden üretim koşullarını sağlamak, bu yolla mevcut toplumsal formasyonu, dolayısıyla egemen sınıfların üstünlüğünü sürdürmek üzere bu yasa tasarısını gündeme getirmek zorunluluğunu duymuştur.

Çözümlemesi gereken sorunların dile getirilişinde, sermaye çevreleri ile hükümet yetkilileri ağız birliğinde olmalarına karşın, sorunların çözümü konusunda hükümetin bu tür bir yasa tasarısı hazırlaması, birçok sermaye çevresini endişelendirmiş görünmektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse; 23 Nisan Pazar günü iş adamlarıyla bazı bakanların yaptıkları toplantıda Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği Başkanı Feyyaz Berker bu konuda şöyle konuşmaktadır; «...Ayrıca Türkiye'de madenler devletleştirilmiştir» deniliyor. Zaten madenler Anayasa ile devletindir. Türkiye'de yanlışlar üzerine varılan kararlar kötü sonuç verebilir. Dünyanın hangi ülkesinde ticaret devletleştirilmiştir. Yoksa Türkiye başka bir ülke olma yolunda mıdır?» Aynı şekilde 16 Nisan'da Türkiye Sanayi Odaları Birliği Başkanı Sıkıp Sabancı yaptığı basın toplantısında şunları söylemektedir; «...nihayet karma ekonomi ilkesine ters düşen maden sektöründe devletleştirme eğilimleri endişe yaratmaktadır.» Maden ihracatçıları Birliği ise; «Maden işletmecileri büyük potansiyelle yatırım yapmak is-

terler, yatırımı da sağlayacak tek koşul emniyettir. Son günlerde madenlerin devletleştirileceği yolunda çıkarılan haberler bu emniyeti bozmuştur... Kamu kesiminde bürokrasi üretimi ak-satmaktadır.» demektedirler. İstanbul Sanayi Odası Yönetim Kurulu üyesi Asım Kocabıyık'ın görüşleri ise şöyle; «Madenlerin devletleştirilmesi politik bir karardır. Uygulama Türkiye'de madenlerin daha iyi değerlendirilmesine üretim artmasına, bu yöndeki yatırımların teşvikine imkân vermeyecektir.» Son olarak, Ege Sanayi Odası ise bu konuda görüşlerini şöyle açıklamaktadır; «...devlet bu alanda günümüze kadar olan dönemde, mevcut maden potansiyelini gereğince harekete geçirememiştir. Durum böyle iken, politik ortamda sık sık maden yataklarının devletleştirileceği görüşünün ortaya atılması, sektör içinde fazla paya sahip olmamakla birlikte kamu kuruluşlarına kıyasla daha etkin çalışan ve sektörün ekonomiye olan katkısının oluşmasında önemli rol oynayan özel kesim işletmelerini tedirgin etmekte, verimliliklerini olumsuz yönde etkileyerek sektöre katkılarının gelişimini engellemektedir.»

Görüldüğü gibi, hemen hemen tüm sermaye çevreleri «endişelidirler». Buna karşılık, sermaye cephesinden olup da böyle bir girişimi olumlu karşılayanlar da vardır. Bu kesimin başında Dünya Bankası Baş. Robert Mc Namara gelmektedir. Geçtiğimiz ay Türkiye'yi ziyaret eden emperyalizmin en büyük resmi örgütünün başkanı, 10 Nisan Pazartesi günü Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Deniz Baykal'la görüşmüş ve görüşme sonrası Bakan; «Daha geniş ölçekli işbirliği düşünüyoruz. Projeleri dağıtmadan belirli bir kaç konu etrafında toparlamayı tercih ediyoruz. Özellikle enerji yatırımlarının taşıdığı önem karşısında Dünya Bankası'nın ilgisini bu noktalara çekmeye gayret ediyoruz. Öyle sanıyorum ki, Sayın Mc

Namara'nın Türkiye'ye gelmiş olması bu konuda atılacak adımlara büyük güç katmıştır. Bu olanağı değerlendirmeye gayret edeceğiz.» demektedir. Buna karşılık Mc Namara'nın söyledikleri çok daha hayati bir öneme sahiptir. Ancak, TRT'den verilen Mc Namara'nın görüşü, ertesi gün hiçbir sağ veya sol basın organında yer almamış veya aldırılmamıştır. Basında yer verilmeyip de TRT'den izlenen haber şöyledir; «Özellikle linyit ocakları olmak üzere bazı madenlerin Devletçe işletilmesine olanak sağlayacak Hükümet girişimlerini memnulukla karşıladıklarını kaydeden Mc Namara «Dünya Bankası olarak Türkiye'ye enerji konusunda parasal ve teknik alanda her türlü yardımı yapabileceğimiz kanısındayız» dedi. Yine, Dünya Bankası'nın Erdemir genişleme projeleri için 147 milyon dolarlık kredi vermesi de bu yasa tasarısı bağlamında ele alınarak değerlendirilmelidir.

Görüldüğü gibi, devletin sistemin yeniden üretim koşullarını sağlamak üzere düşündüklerini, Dünya Bankası, emperyalist sistemin yeniden üretim koşullarını sağlamak doğrultusunda düşünmekte ve çıkarılacak yasayla yapılması düşünülenler konusunda tarafların amaçları çakışmaktadır. Hakim sınıfları ilgilendiren şey ise **kendi azami kârlarıdır**. Bu kapitalist sınıfın en belirgin özelliğidir. Egemen güçlerin yasa tasarısı konusundaki görüşlerini böylece belirttikten sonra hangi tarafın ağır basacağı, başka bir söyleyişle, Engels'in paralelkenar benzetmesinde sözünü ettiği **bileşkede** hangi vektörün ağırlığını duyuracağını sınıflar mücadelesi gösterecektir. Geniş emekçi yığınlar ve onları temsil eden örgütlere ise bu konuda, ancak «görüş» belirtme ve «makul» ölçülerde toplantı ve gösteri yapma «hak» kı tanınmıştır. Bu «hak» larla ancak talepler karar oluşturma odaklarına duyurulmaya çalışılır. Ama ka-

rar oluşturma sürecinde ve bu kararların yürürlüğe konulmasında, dene-timinde kapitalist siyasal işleyişte, emekçi yığınlar kesinlikle yer verilmez. Sonuç olarak ortaya çıkacak bileşkede, emekçi yığınlar «kötülerin en iyisini seçme özgürlüğü»nü kullanmışlar demektir.

Emekten yana olanların hükümetin bu girişimi karşısındaki tavırları ne olmalıdır? Bu soruyu cevaplamadan önce yasa tasarısının içeriğine bir göz atmak uygun olacaktır.

Yasa gerçekleştiği takdirde hükümetler, «**gerekli gördükleri**» maden yatağının devlet işletmelerince işletilmesi konusunda karar alma yetkisine sahip alabileceklerdir. Açıkça görüldüğü gibi söz konusu olan **tüm madenlerin** devletçe işletilmesi değil «gerekli görülenerin» olduğudur. Nitekim bu konuda Deniz Baykal şöyle konuşmaktadır. «Bu yasa çıkınca tüm medenler devletleştirilecek değildir. Bakanlar Kurulu'nun hangi maden yatağının devletçe işletileceğine ayrıca karar vermesi gerekecektir. Devletçe işletilmesi **gerek görülmeyen** madenlerin ya da devletçe işletilmesi **ekonomik olmayacak** ufak bazı işletmelerin, kamunun etkin denetimi altında özel kesime bırakılması doğaldır.» Hükümetlerin hangi madenlerin devletçe işletilmesini gerekli gördüklerini özünde, hükümetlerin sisteme işlerlik kazandırmak için hangi darboğazlarla, sorunlarla karşıkarşıya olduğu belirleyecektir. Ayrıca, yasa tasarısı, «gerekli» olduğu iddiasıyla zarar eden özel kesim işletmelerini de devlet işletmeciliğine devretmeyi pekala mümkün kılacaktır. Bu «gerekli» ölçüde her hükümete göre değişecektir elbette.

Bizce, «devletçe işletilmesi **gerekli görülmeyen** .....ekonomik olmayacak işletmelerin... Özel kesime bırakılması» gibi bir «açık kapı», yasa çıktığı takdirde, dış geçirmenin mümkün olamayacağı işletmeleri nitelendirecek,

bir sıfat olarak değerlendirilmiştir. Bir örnek vermek gerekirse, Koç Holding, Temmuz 1977'de Financial Times dergisine verdiği demeçte bundan sonra ana yoğunlaşma alanlarının dökümcülük sanayii olacağını belirtmekteydi. Koç topluluğuna ait olan Döktaş, Mesan, Metaş, Simtel, Türk Demir Döküm gibi dökümcülük sanayiindeki alanın en büyük kesimini kapsayan bu firmaların yanı sıra otomotiv sanayiindeki Koç firmalarının da demir - çelik sanayii ürünlerine gereksinmesi artmaktadır. Diğer taraftan Koç, Bandırma'da **Asil Çelik** adlı bir demir-çelik tesisi girişimlerini sürdürmektedir. 55 bin ton nihai ürün üretecek bu tesislere % 13 hisseyle Türkiye Sınai Kalkınma Bankası da ortaktır. Koç gereksinme duyaacağı koklaşabilir kömürü yapay yöntemlerle de olsa elde edebilecek linyit yataklarına da sahiptir artık. Koç topluluğuna bağlı **Tarko Maden Ltd.** bugün termik santrali kurulması ve ilk planda devletçe işletilmesi beklenen Çanakkaale - Çan linyitlerini yakın yıllarda satın almıştır. Ayrıca Koç'un elektrik enerjisi üretmek gibi projeleri de vardır; Koç, bu konuda hükümetlerin özel kesime yardımcı olmaları gerektiği inancındadır.

Yine bilinmektedir ki, Koç topluluğuna ait olan ve Uluslararası Kalkınma Bankası fonlarından yararlanarak 1957'de kurulan **Demir Export A.Ş.** Balıkesir'de Şanlı ve Eymir demir cevheri yataklarına sahiptir. Ayrıca, şirketin Balıkesir'de bir demir cevheri yatağı daha mevcuttur. Firma, Sivas'da ise üç demir cevheri yatağını işletmektedir.

Tüm bu nesnel gerçeklikler göz önüne alındığında, yasa çıkarılsa bile Koç'a dış geçirememenin kılıfı «devletçe işletilmesi gerek görülmeyen... ekonomik olmayan işletme» olabilecektir.

Nitekim Koç 7 Mayıs 1978'de gazetecilerle yaptığı görüşmede yasa tasarı

rısı hakkında oldukça olumsuzdur. Koç'a göre «özel kesimin alanı daraltılmamalı, ekonomik önlemler konusundaki tasarılar da dikkatli davranılmalıdır.» Burada Koç topluluğunun demir cevheri ve linyit kesimindeki durumu sadece bir örnektir. Diğer tekellerin söz konusu madenlerle ilişkisinin ne olduğu ise ayrı bir araştırma konusudur.

Bu «açık kapılı» yasa tasarısı, tekeli sermayeyi rahatsız etmiş görünmesine rağmen, hükümet ruhsatları ve işletme hakları alınacak özel kesimi «mağdur» etmemeyi de düşünmüş görünmektedir.

Devlet, devralacağı madenlerde, işletme ruhsatnamesi veya işletme imtiyazi sahiplerine şu tazminatları ödemeyi yasa tasarısında öngörmektedir.

1 — İşletme ruhsatnamesi veya işletme imtiyazının amortismanlar düşüldükten sonra kalan maliyet bedeli.

2 — İşletme hakkı sahibinin mülkiyetindeki arazinin alım - satım bedeli

3 — Tesislerin amortismanlar düşüldükten sonra kalan maliyet bedelleri

4 — Diğer tesis ve binaların Bakanlar Kurulu kararının yayımı tarihindeki inşaat fiyatlarına göre hesaplanacak maliyet bedellerinden bu bedeller üzerinden hesaplanacak amortismanların düşülmesiyle ortaya çıkacak değer.

5 — Araç ve gereçlerle teçizat ve malzeme gibi taşınan malların Bakanlar Kurulu kararının yayımı tarihindeki alım - satım bedelleri

6 — İşletme hakkı sahibinin geçici işgal konusu arazi için ödemiş olduğu tazminatın işgal süresinin bu kanun gereğince madenin devralınmasına olanak bulunan en erken tarihten sonraki kısmına tekabül eden miktar.

7 — Bakanlar Kurulu kararının yayımı tarihinde mevcut ve madenin özelliklerine göre yapılması olağan sayı-

labilecek sözleşmelerin işletme hakkının geri alınması nedeniyle yerine getirilmemesi sonucunda yoksun kalınacak kârın o maden cinsindeki ortalama kâr hadlerine göre hesaplanacak değeri (kâr mahrumiyeti).

Tazminat verilmesinin söz konusu olduğu bu maddelerde vurgulanması gereken iki nokta mevcut; birincisi, devralınan arazi, bina, tesis, araç ve gereçlerin değerleri, «rayiç bedeli» üzerinden değil bugünkü değerleri üzerinden saptanmakta böylece özel kesime oldukça «Cömert» davranılmakta, İkinci nokta ise; 7. Madede belirlenen «kar mahrumiyeti» ne ilişkindir. Buna göre, ruhsatı elinden alınması söz konusu işletmeler birçok «hayali» sözleşmeler yaparak kolaylıkla «kâr mahrumiyeti» talep edilebilecektir. Her ne kadar, yasa tasarısında işletme ruhsatnameli madenlerde altı aylık, işletme intiyazlı madenlerde bir yıllık üretim kapasitesini aşan kısımların gözönüne alınmayacağından sözediliyorsa da belirtilen sürelerdeki üretime tekabül edecek «kar mahrumiyeti» hiç de önemsenmeyecek küçüklükte değildir.

Burada hemen belirtmek gerekir ki, emekten yana olanlar maden patronlarına karşı, bu mürşasyedi tazminat politikasına onay vermemelidirler. Çünkü, tazminat verilmesi öngörülen her tür tesis ve araçlar, yıllaryılı çatırdayan damın altında karın tokluğuna çalışan, tozu-gazı yutan, vagonları kan ter içinde kalarak iten, göçükte kalıp arında yetimler bırakarak ölen binlerce maden işçisinin emeklerinin billurlaşmış halinden başka birşey değildir.

Maden patronlarına «tazminat» adı altında aktarılacak olanları «hak» diye yorumlamak sömürüyü meşru kılmak demektir.

Kaldı ki, yasa tasarısında belirtildiğine göre, devletçe işletilmesine karar verilen madenlerle ilgili her türlü tazminat ve diğer harcamalar

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı nezdinde kurulacak bir Maden Fonu tarafından karşılanacaktır. Maden fonu, yasa tasarısına göre, madeni devralması öngörülen devlet işletmesince yapılacak ödemelerle Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı bütçesine bu amaçla konulacak ödenekten oluşacaktır. Açıktır ki, oluşturulması düşünülen fon, özünde, emekçi sınıf ve tabakalardan sağlanan gelirlerden oluşacaktır. Çünkü devlet işletmelerini finanse eden organlar -Devlet Yatırım Bankası, Hazine, Merkez Bankası 20 Sayılı Fon-gelirlerinin büyük bir kısmını emekçi kesimden, vergi, SSK ve MEYAK kesintileri, açıktan basılan paralar v.b. kategoriler adı altında sağlamaktadırlar. Özetle, ödemesi düşünülen tazminatlarla, özünde tekelci sermayenin sorunlarını çözmeye yönelik bir girişimin maliyeti, yine emekçilere ödettilirmek istenmektedir.

Yine, yasa tasarısında yer alan «Madende Çalışanların durumu» altbaşlıklı maddede işçilerin görevleri itibarıyla ayrı bir tutanakla tesbit edileceği ve madenin devralınmasından sonra da işe devamları uygun görülenlerin belirtileceğinden sözedilmektedir. Bu madde, faşistlerin işten çıkarılmasına imkân verebileceği gibi sırasında sosyalistlere de namlusu çevrilebilecek bir silah görünümündedir.

Yasa tasarısına yöneltilebilecek bir diğer eleştiri ise, saptanan takdir komisyonuna çalışmalarını tamamlaması için 4 aylık gerekirse 6 aylık süre tanınmakta ve ancak bu süreler sonunda madenin devralınması söz konusu olabilmektedir. Oysa, bu denli beklemek için hiçbir neden yoktur. Maden devraldıktan sonra da takdir komisyonu yapması gereken işleri yapabilir.

SONUÇ

«Devletçe İşletilecek Madenler Hakkındaki Kanun Tasarısı», özünde, hü-

kümetin düzeni restore etmesi, sistemin yeniden üretim koşullarını sağlaması amacına yönelik olarak gündeme getirilmiştir. Sistemin yeniden üretim koşullarının sağlanması sistemin egemen sınıflarının üstünlüklerinin sürdürülmesi amacına hizmet eder. Bu bağlamda, söz konusu yasa tasarısı, ilk bakışta «burjuvaziye mülksüzleştirici» bir girişim olarak görülmesine karşın, gerçekten ilerici bir öze sahip değildir. Ne var ki, özünde ilerici olmayan bu girişim, başka düzeylerde devrimciler açısından olumlu sonuçlar yaratma potansiyeline de sahip olduğundan dolayı bazı değişiklik talepleriyle desteklenmelidir. Değiştirilmesi istenen maddeler ise, tüm madenlerin devletleştirilmesi ve tazminat ödenmesi biçiminde olmalıdır.

Sözkonusu girişimin başka düzeylerde devrimciler açısından yaratabileceği olumlu sonuçlar neler olabilir? Birincisi, yeraltı kaynakları, «tükenebilir» niteliktedir ve bugün «azami kâr» amacına yönelik burjuvazi tarafından rasyonel bir biçimde işletilmemekte, kullanılan geri teknoloji nedeniyle kaynaklara zarar verilmektedir. Burjuvazinin azami kâr amacına karşılık «sistemin yeniden üretimi» amacıyla hareket eden devlet mülkiyetinde, bu kaynaklar hiç olmazsa çarçur edilmekten kurtarılmış olacaktırlar, başka bir söyleyişle, devletçe «korunmuş» olacaktırlar. Proleterya, üretici güçleri koru-

yan ve geliştiren girişimlerin yanında olmalıdır. İkincisi, devletin sistemin yeniden üretim koşullarını sağlaması kısıtlı ölçülerde de olsa emekçi kesime bazı tavizler vermeyi ön gerektirir. Proleterya kazandığı tavizlerle ücretli köleliğe karşı verdiği mücadeleyi daha ileri boyutlara ulaştırmayı amaçlar, onlarla yetinmez. Böyle bir girişimin gerçekleşmesi halinde de emekçi halkın aydınlanma ve ısınma gereksinmelerini karşılaması üzere devlete bu tür talepler yöneltebilecek yeni bir platform, veya eskiden varolup da genişleyen bir platform ortaya çıkmış olacaktır. Bugün, köylerimizin % 70'i elektrik enerjisinden mahrumken yakıt olarak ise nüfusun % 67'si odun ve tezek kullanmak durumundadırlar. Özellikle linyit kaynaklarının, devletçe işletilmesi, aydınlanma ve ısınma taleplerinin yöneltileceği bir platform yaratacaktır. Bu taleplerin belli ölçülerde karşılanması oranında proleterya ücretli köleliğe karşı sürdürdüğü mücadeleyi daha iyi koşullar altında sürdürebilecek, bu taleplerin reddedilmesi ise, devletin sınıfsal özünü teşhir etmenin başka bir aracı olacaktır.

Tüm kaynakları toplumun gereksinmelerine cevap verebilecek bir biçimde kullanmak ve bu faaliyetlere, ilişkin politikaları emekçi halkın doğrudan ve kendi örgütleriyle saptayabilmeleri ise ancak sosyalizmle mümkün olabilecektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- 1 — Ereğli Demir Çelik Fabrikaları A.Ş. 1976, 1977 Faaliyet Raporları
- 2 — 1978'e Girerken Demir-Çelik, Metalurji Mühendisliği Dergisi, Aralık 1977
- 3 — Yakıt Sorunu, Kimya Mühendisleri Odası, 1977 ANKARA
- 4 — 16 Nisan 1978 Tarihli T.C. Resmi Gazete (1978 Yılı Programı)
- 5 — 3. Beş Yıllık Planda Demir-Çelik, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi Dairesi, 1976 ANKARA
- 6 — Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu XII. Genel Kurul Raporu
- 7 — Madencilüğümüzün Yapısı ve Sorunları, Maden Mühendisleri Odası, 1973 ANKARA

ÇOK ULUSLU PETROL TEKELLERİ ÜZERİNE

Günümüzde metropollerdeki sermaye birikiminin ve sermayenin uluslararasılaşması sürecinin sonucu olarak ortaya çıkan çokuluslu tekeller tüm dünya üretiminin önemli bir bölümünü ellerinde bulundurmakta ve çeşitli mekanizmalar aracılığıyla yeni sömürge konumundaki toplumsal formasyonlarda yaratılan değerın çok büyük bir bölümüne el koymaktadırlar.

Aynı biçimde emperyalist-kapitalist sistem içinde petrolün üretiminden, rafinaj ve dağıtımına olduğu kadar, doğal gaz, diğer enerji kaynakları ve petrokimya sanayi üzerinde çokuluslu petrol tekellerinin denetimi vardır.

Çokulusluluk niteliğini diğer sanayi dallarındaki şirketlerden çok önceleri kazanan petrol tekellerinin ve bunların dünya üzerinde kurdukları denetimi ancak tekelci kapitalizmin ve uluslararası tekelci sermayenin teorik çözümlemesini yaparak açıklayabiliriz.

TEKELCİ KAPİTALİZM SERMAYENİN ULUSLARARASI LAŞMASI VE ÇOKULUSLU TEKELLER

Serbest rekabet koşullarında, kapitalizmin iç dinamikleri gereği olarak ortaya çıkan yoğunlaşma ve merkezleşme eğilimleri, belli bir gelişme aşamasında, egemen ekonomik birim olarak tekelleri ortaya çıkarmıştır. Öte yandan banka ve sanayi sermayesinin içiçe geçmesiyle, bankalar birincil ve temel işlevleri olan ödemelerin yapılmasında aracı olmak konumlarını aşmışlar ve yeni mali üstyapısıyla kapitalizm, daha önceden görelî özerkliğe sahip olan bölgesel ekonomik birimlerin, tekellerin egemenliği altına girmesine yol açmıştır.

Tekel egemenliği, serbest rekabet koşulları altında genellikle eşit olan sermayenin organik bileşiminin, süreç içerisinde merkezleşme ve yoğunlaşması sonucunda belirli birimlerde yükselmesinin ürünüdür. Bu süreç içerisinde, küçük sermaye sahiplerinin büyük bir bölümü ya tasviye olmuş ya da tekelleşmiş büyük sermayenin denetimi altına girerken, bu işletmelerin yan kuruluşları haline dönüşmüşlerdir. Bu gelişim içinde bankaların yeni rolü ise sermayenin yoğunlaşma ve tekellerin oluşum sürecinin hızlandırılması yönündedir.

Rekabetçi kapitalist aşamada, tek tek kapitalistlerin karlarının kaynağı artık-değerdir. Bu artık-değere ya sahip oldukları birimlerdeki üretim süreci içinde el koyarlar ya da başka kapitalistlerin el koyduğu artık-değerin bir bölümü, dolaşım süreci içinde fiyat mekanizması aracılığıyla kendilerine aktarılırlar. Ancak her iki durumda da, rekabetçi aşamada bir sınıf olarak kapitalistlerin kârının tek kaynağı işçi sınıfının yarattığı ve kapitalistlerin el koyduğu artık-değerdir.

Tekelci aşamada ise, tekelci kapitalistin kârının kaynağı yalnızca işçi sınıfının yarattığı ve kapitalistlerin üretim sürecinde el koydukları artık-değer değildir. Eşitsiz bir değişim sonucunda tekellerin ürettiği metalar değerlerinin üstünde fiyatlarla satılırken, üretimde kullanılan (tekelci olmayan sermaye veya küçük üreticilerin ürünleri olan) temel girdiler ve işgücü değerlerinin altında fiyatlarla alınırlar. Dolayısıyla, değişim sürecinin nesnel yasalarına boyun eğmek zorunda olmayan tekeli kapitalistin karlarında büyük artış görülür.

Tekelciliğin temel niteliği piyasaya egemen olmak, piyasada kendi ürünle-

rinin fiyatını belirleyebilmektir. Başka bir deyişle, tekelci kapitalistin amacı, kaynağı artık-değer olan karının azamileştirilmesinden öte, tekel karının sürekliliğinin sağlanmasıdır. Bu ise rekabetçi aşamada olduğu gibi, üretkenliğin artırılması yoluyla maliyetlerin düşürülmesi değil, tersine üretimin sınırlandırılmasıdır.

Üretimin sınırlandırılması ise şu sonuçları doğurur:

- 1) Tekelleşmeyle karlar artmıştır. Kapitalist işleyişin sağlıklı bir biçimde yürüebilmesi için bu **karların sermayeye dönüştürülmesi** ve en azından aynı **oranda karlılığın** olduğu alanlara yatırılması gereklidir.
- 2) Tekel karının sürdürülmesi için ise belli bir malın üretiminin (pazarın sabit olduğu varsayıldığında) kısıtlı tutulması gerekmektedir. Bu da **yatırım alanını daraltmaktadır**.

Tekelci kapitalizmin, tarihsel bir aşama olarak varlık bulması, bir yandan üretimin toplumsallaşması ile artık-değerin özel tasarrufu arasındaki çelişkiyi derinleştirirken, diğer yanda da üretkenliği arttırmanın, yani üretici güçleri geliştirmenin bir zorunluluk olmaktan çıkması ile, üretim ilişkileri - üretici güçler çelişkinin (antagonizma) uzlaşmazlık kazanmasına yol açmıştır. Bu iki gelişimden sonuncusu tekelci aşamayla birlikte kapitalizmin genel ve sürekli bunalıma girdiği, ilki ise kapitalizmin özünde var olan anarşik işleyişten kaynaklanan devrevi buhranların varlıklarını, daha da sıklaşarak sürdürmesini ifade etmektedir.

Kapitalist üretim tarzı, genişletilmiş yeniden üretim süreci içinde, iki yönünün de aynı zamanda gerçekleştiği ikili bir eğilimle karakterize edilir: «kök saldığı» ve egemenliğini kurduğu toplumsal formasyon içindeki yeniden üretimi ve bu formasyon dışına

doğru genişleme. Eğer bu ikili eğilim kapitalist üretim tarzını başından beri karakterize ediyorsa, emperyalist aşamada bu eğilim özel bir önem kazanır. Karlılık oranının düşme eğiliminin giderek daha da önem kazandığı kapitalizmin bu aşaması ise, kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumsal formasyonun dışına doğru genişlemesinde sermaye ihracının meta ihracının üzerinde üstünlük kurması ile karakterize edilir (1).

Sermaye ihracı, sermayenin aşırı üretiminin sonucudur. Sermayenin aşırı üretimi ise, metaların aşırı üretiminin değişik bir biçimde ifade edilmesinden başka birşey değildir, (2)

Sermayenin aşırı üretimi her zaman, sermaye olarak işlev görecektir, başka bir deyişle belirli bir sömürü derecesinde emeği sömürmeye hizmet edecek üretim araçları —iş araçları ve yaşam ihtiyaçları—nın aşırı üretiminden başka birşey değildir. (3)

Sermaye ihracının kapitalizmin bu aşamasında böylesine önem kazanması meta ihracını geriletmez, tersine teşvik eder. Metaların özgürce dolaşımını zorunlu kılan kapitalist üretim tarzı, bu zorunluluğu rekabetçi aşamada dünya düzeyine de yansıtmış ve meta değişimi temeli üzerinde bir dünya pazarı kurulmuştur. Emperyalist aşamada ise sermaye ihracı dünya pazarının ötesinde, kapitalist üretim ilişkilerinin dünya ölçeğinde yeniden üretildiği bir **dünya ekonomisinin** oluşmasının itici gücüdür. Çünkü sermaye herşeyden önce bir sınıfsal ilişkidir. Sermaye ihracı da bu yüzden **kapitalist üretim ilişkisi'nin** ihracını ifade eder.

Tarihsel zorunluluk olarak ortaya çıkan bu gelişme ise ekonomik özü tekel egemenliği olan bu aşamanın sorunlarının genel olarak tekellerin sorunları biçiminde yansımalarına yol açar. Bu sorunlar ise şöyle formüle edilebilir:

- 1) Sermayeye dönüştürülen karlar için geçerli karlılık oranında yatırım alanı bulmak.
- 2) Artan üretimin gerekli kıldığı hammaddeleri ve işgücünü ucuz olarak sağlamak.
- 3) Üretilen malları tekel fiyatları ile satabilmek.

Tekelci kapitalist için sorunlar olarak sıraladıklarımızın çözümü ise tekelci kapitalizmin emperyalist niteliğini ortaya çıkartmıştır. Bu gereksinmelerin ekonomik ve politik düzeylere yansımaları ise rekabetçi kapitalist aşamada ikinci plana itilen sömürgelerin yeniden ön plana geçmesi, sömürgelerin daha karmaşık ilişkiler ağı içerisinde sömürülmesinin başlaması sömürgeleştirilmemiş alanların emperyalist güçlerce bölüşülmesi, emperyalist kapitalist ülkelerde militarist ve israfa dayanan bir ekonominin kurulmasıdır.

Emperyalizmin nesnel gelişiminin ulaştığı aşama ise kapitalist üretim ilişkilerinin dünya ölçeğinde yeniden üretildiği bir sistem olarak dünya ekonomisidir.

Emperyalist-kapitalist sistem veya dünya ekonomisi de diyebileceğimiz «emperyalist zincir, nispeten dışsal ilişkiler içerisinde olan, toplumsal formasyonların ekonomik düzeyde yan yana gelmesinden oluşmamaktadır. Günümüzde artık, emperyalist egemenlik ve bağımlılık süreci kendini, uyduları emperyalist merkeze kenetlenen egemenlik ilişkisinin, üzerinde egemenlik kurulan toplumsal formasyonların bizzat kendi içinde ve bunların herbirine özgü değişik biçimleniş altında yeniden üretilmesi olarak göstermektedir.» (4)

Yeni-sömürgecilik olarak adlandırabileceğimiz bugünün egemenlik ilişkisi emperyalizmin bağımlı ülkelerde ekonomik, siyasi ve ideolojik düzeylerde içselleşmesinden başka birşey değildir.

Yukarıda teorik olarak formüle ettiğimiz dünya ekonomisi kavramına tekel eden gelişmeleri irdeleyebilmemiz ise sermayenin uluslararasılaşmasının açıklamasından geçmektedir. Sermayenin uluslararasılaşması ise çok uluslu tekellerin ortaya çıkışının çözümlenmesini veren anahtar rolündedir.

I. Uluslararası Tekelci Sermaye ve Çokuluslu Tekeller

Çokuluslu tekeller belirli bir sanayi dalının uluslararasılaşması sürecinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadırlar. Başka bir anlatımla uluslararasılaşma firma düzeyinde değil, firmanın yöneldiği sanayi dalının uluslararasılaşması ve bu sanayi dalına yatırılan toplumsal sermaye (karşılıklı bağımlıklar ve karşılıklı ilişkiler içinde ferdi sermayelerin toplamı Nikitin Ekonomi Politikin İlkeleri, Yar Yay. S. 177-178) devresinin (circuit) uluslararasılaşması düzeyinde gerçekleşir. Firmanın sermayesi, toplumsal sermayenin yalnızca bir bölümüdür. (5)

Bir yandan uluslararası yatırımların, kısa-dönem ve uzun-dönem sermaye transferlerinin gelişmesi; öte yandan Euro-dolar pazarının ortaya çıkması, uluslararası ticari ve mevduat bankalarının rezervlerinin genişlemesi, toplumsal sermaye devresinin dünya ölçüsünde işlediğinin yeterli kanıtlarıdır.

Sermayenin uluslararasılaşması, ne firmaların sermayelerinin çeşitli uluslarca paylaşılmasında, ne de en dar anlamıyla uluslararası yatırımlar olan sermayenin uluslararası hareketinde yatmaktadır.

Sermayenin uluslararasılaşması, gerçekte sermaye içinde saklı bulunan toplumsal ilişkilerin uluslararasılaşmasında aranmalıdır.

Sermayenin kapitalist üretim tarzı içindeki hareketinin en gelişmiş biçiminin para-sermaye devresi olduğu gerçeğinden yaklaşırsak, emperyalizmin sermaye ihracı eksenini bağlamında kapitalizmin en son aşaması olarak da tanımlayabiliriz.

O halde, sermaye ihracı, dünyanın bölünüşü gibi özgül öğeleri olan emperyalizm para-sermaye devresinin oynadığı önemli rol ile sermayenin uluslararasılaşmasını da içermektedir. İşte günümüzde mali sermayenin (finans kapital) egemenliği ve banka ile finans pazarının önemi bu yüzdendir.

Ancak, sermayenin kendisini genişlettiği çeşitli süreçlerin günümüzdeki uluslararası «birliği» daima bu süreçlerin eşitsizliği temelinde bir «birlik»tir. İşte bu olgu günümüzde emperyalistler arası çelişkilerin derinleşerek varlığını sürdürmesine yol açmaktadır.

II. ÇOKULUSLU PETROL TEKELLERİ

1956 ve 1968 yılları arasında 20 büyük petrol şirketi 226 (yatay bütünleşme) birleşme işlemi yaparak kömür ve nükleer enerji gibi diğer yakıt ve enerji kaynakları üzerinde denetimlerini kurmuşlardır. Ayrıca, petrol şirketleri dikey bütünleşme yolu ile gübre, plastik, kimya gibi endüstrilere girmişlerdir. Bunlar arasından bir örnek olarak Mobil şirketini ele alırsak bu şirketin 5000'den fazla çeşit petrokimya ürünü üretmekte ve satmakta olduğunu görebiliriz. Bunlar arasında her çeşit yakıt ve yağ, boya, tarım ilaçları, gübre, çeşitli kimyasal ürünler ve elektrik aksamı bulunmaktadır.-(6)

Petrolün kullanım alanı genişlediği zaman, bu endüstri dalı tekellerin ilk olarak ortaya çıktıkları ve güçlendikleri bir alan oldu. Bunun nedeni de basitti. Belli bir bölgede petrol üretme ayrıcalığını koparan bir şirket üre-

timi denetimi altına alabilmekte ve üretim fiyatı ile yüksek satış fiyatı arasındaki büyük tekel karından faydalanarak diğer şirketlerden çok daha süratle büyüebilmekte ve tekel niteliğini güçlendirmekteydi. Yanlız, yeryüzünde ilk gerçek tröst olan Standard Oil tröstünün ortaya çıkması petrolün üretiminden çok, nakliyat ve tasfiye faaliyetlerinden dolayı olmuştur.

Petrol kuyularının işletilmesi ilk olarak 1859 yılında Pensylvania da ve Titusville'de başlamıştı. İlk petrol şirketi Pensylvania Rock Co. o kadar büyük bir kâr sağladı ki, bir yıl bile geçmeden 77 rakip firma ortaya çıktı. Bu dönem serbest rekabetin tüm koşulları ile incelenebileceği bir dönemdir. 1 varil petrol 1859 da 20 dolarken, 1861 sonunda 10 cent oldu. 1863 de 8.5 dolara yükseldi, sonra da 1867 de ortalama 2.40 dolara düştü. Fiyatlardaki rekabet devam ederken yabancı rekabet de arttı.

Pensylvania'daki bazı petrolcüler bu sıralarda Birleşik Devletlerdeki rafine üretimin sadece yüzde bir kaçı kontrol eden Rockefeller'a ilginç bir şema sundular. Burada amaç bir çok rafinör ve nakliyatçıyı bir araya toplamak ve petrol nakleden demiryolu kumpanyalarının bu birliğe özel bir indirim yapmalarını ve buna karşılık diğer rafinörlerden daha yüksek bir ücret talep etmelerini sağlamaktı. Böylece Birleşik Devletlerde rafineri kapasitesinin % 10'unu kontrol eden Southern Improvement 1870 yılında kuruldu. Bu birlik bir başarı gösteremedi fakat Rockefeller artık yoğunlaşma hareketine katılmıştı. Bunun yerine National Refiners Association 1872'de, rafinerilerin büyük bir kısmını temsil eden Central Association 1875'de kuruldu. Bunun arkasından da petrol boru hatlarını kontrol eden bir holding ortaya çıktı.

Bu petrol boru hattı, aslında Rockefeller imparatorluğunun doğmasında en önemli rolü oynanmış bir unsurdur.

1870 senesinde Rockefeller, Pensylva-
nia'da bulunan 140 tane küçük tasfiye-
haneden petrol almaya başladığı zaman
küçük fiçılar kullanıyordu. Daha son-
ra madeni fiçılar kullanmaya başladı
ve nihayet sarnıçlı vagonlar inşa edil-
di. Fakat Rockefeller uzak mesafelere
petrol nakletmek için boru hattı kullandığı
zaman, nakliye masrafını en ucuz
demiryolu tarifesinden on altı defa da-
ha ucuza mal etmişti.

Rockefeller'ın artık rakiplerini altet-
mek için ne fiyat indirimine ne de pet-
rol kuyularını almaya ihtiyacı vardı.
Boru hattı sayesinde bütün rakiplerini
avucunun içine almıştı. 1884 de Stan-
dard Oil Amerika'da bütün petrolün
% 90'ını rafine etti, taşımamın ise tü-
münü kendi yaptı. Böylece ilk tekelci
tröst doğmuştu. Başka şirketler de
boru hattı tesisatı yapmayı düşündü-
ler. Paraları da yok değildi, fakat ne
arazi sahiplerinden ne de hükümetten
izin almayı başaramadılar. Yapımını
binbir zorlukla ve sabotajlara karşı
sürdürdükleri bir boru hattı da birkaç
sene sonra Standard Oil şirketinin mal-
ları arasına karıştırdı.

Petrol endüstrisinin ikinci büyük
devi olan Royal Dutch Shell şirketi ise
1897 yılında İngiliz ve Hollanda ser-
mayelerinin birleşmesi ile doğdu. İlk
başlarda küçük bir petrol şirketi olan
Royal Dutch şirket yöneticiliğine meş-
hur Deterding getirilince büyük bir
atılım yaptı ve daha o zamanlar büyük
bir dev olan Standard Oil ile rekabete
başladı. Standard Oil kendisinin sadece
yüzde birkaçı kadar bir sermayeye
sahip olan bu şirketin rekabetini ön-
ce önemsemedi. Fakat Royal Dutch,
Marcus Samuel adlı bir İngilizin sahip
olduğu Shell ulaştırma şirketi ile bir-
leşince büyük bir güce sahip oldu. Gör-
mekteyiz ki ulaşım sorununa bulunan
çözümler her iki dev şirketine geliş-
mesine ve başlıca söz sahibi olmaların-
da en önemli etkenler olmuşlardır.

Bu tarihten, üç büyük petrol şir-
ketinin bir araya gelip dünya pazarları
çapında bir anlaşma yaptıkları 1928 ya-
lına kadar, petrol şirketleri arasında
kıyasıya bir rekabet ve pazar kavgası
olmuştur. Esasında rekabet pazarların
elde edilmesi alanında olduğu kadar
hammadde kaynaklarının elde edilmesi
üzerinde de olmuştur. Ve bunlar em-
peryalist dönemin temel özellikleridir.

Bu büyük petrol şirketleri arasın-
daki rekabet süreci içinde bütün dün-
yaya yayıldı ve hükümetlerden petrol
üretme ayrıcalıklarının elde edilebilme-
si için hükümet darbelerine bile giri-
şildi. Bugün dünyanın en büyük petrol
şirketleri Exxon, Texaco, Gulf Oil, Mo-
bil, Standard Oil of California (Socal),
Atlantic Richfield, British Petroleum
(BP), Royal Dutch-Shell grubu (RDS)'
dir.

Çizelge 1'de görülen yedi büyük
şirketin imtiyaz alanları 1953 ve 1972
yıllarında %69'dan %29'a düşerken,
mutlak olarak 1972'de 2.216 bin mil
kareye yükselmiştir. Yedi büyük şir-
ketin ispatlanmış rezervleri 1953 ve
1972 yıllarında oransal sayılar olarak
%92'den %67'ye düşmesine karşın gün-
de 72,7 milyar varilden 350,9 milyar
varile yükselen rezervler mutlak ola-
rak 5 kat artmıştır. 1953 ve 1972 yıllarında
yedi büyüklerin petrol üretimleri
oransal olarak %87'den %71'e düşme-
sine karşın, mutlak olarak günde
4.422.000 varilden 22.200.000 varile, di-
ğer bir deyişle 5 kattan fazla yüksel-
miştir. Yedi büyüklerin aynı yıllar ara-
sındaki arıtma kapasiteleri ise %73'den
%49'a düşerken mutlak olarak 5 kat
artmıştır (günde 3.689.800 varilden
17.416.000 varile yükselmiştir). (7)

ÇİZELGE 1

YEDİ BÜYÜK ÇOKULUSLU TEKELİN BÖLÜMLERE GÖRE PETROL
SANAYİİ YOĞUNLUĞUNDAKİ DEĞİŞİKLİKLERİ

Sanayinin Bölümü	1953		1972	
	Yedi Büyükler %	Diğerleri %	Yedi Büyükler %	Diğerleri %
İmtiyaz alanı	64	36	24	76
İspatlanmış rezerv	92	8	67	33
Üretim	87	13	71	29
Aritma kapasitesi	73	27	49	51
Tanker kapasitesi	29	71	19	81
Pazarlanan Ürün	72	28	54	46

Kaynak : Kubilay Baysal, **Uluslararası Petrol Sorunları**, İ. Ü. İktisat Fakültesi Yay. No: 392, İstanbul 1977, s. 55

* Exxon, Texaco, Gulf Oil Mobil, Socal BP Royal Dutch — Shell

Bunlardan üçü Exxon, Mobil ve Socal Rockfeller'ın Chase Manhattan grubuna aittir. Standard Oil of Ohio ise BP'nin bugün % 25 hissesine sahip olduğu bir şirkettir.

Görüldüğü gibi petrol rezervlerinin en büyük bölümü (% 86) emperyalist-kapitalist sistem içinde yer almakta. Bu sistem içinde ise bağımlı ülkelerin petrol rezervleri % 87'ye varmaktadır.

ÇİZELGE 2

DÜNYADA BİLİNER PETROL
REZERVLERİ (1974) (Milyar Varil)

ABD	51
Kanada	7
Kuzey Denizi	20
Batı Avrupa'nın	
Diğer Bölümü	1
Orta Doğu	430 (53)
Guinea Körfezi	24
Kuzey Afrika	33
Afrika'nın Diğer Bölümü	4
Kuzey Batı Latin Amerika	32
Latin Amerika'nın Diğer Bölümü	7
Uzak Doğu (a)	27
Sosyalist Ülkeler	104
Dünya Toplamı	740

(a) Sosyalist ülkeler hariç

Kaynak : Petroleum Economist, Haziran 1975, S. 204'den J. D. Moody, Mobil Oil Corporation.

Böylece özellikle Orta Doğu ülkelerinin, uluslararası tekeli sermaye açısından önemi ortaya çıkmaktadır. Ortadoğu'da da en büyük rezervler ve üretim **Suudi Arabistan ve İran'a** ait bulunmaktadır. Bu ülkelerde uluslararası tekeli sermaye, egemenliğini kendisiyle bütünleştirdiği hakim sömürücü azınlıkların amansız baskısı aracılığıyla sürdürmektedir. Örneğin Suudi Arabistan'da petrol üretiminin % 95'inden fazlasına sahip olan **ARAMCO** şirketi üzerinde durulmuş. Asıl adı Arabian — American Oil Corporation olan bu şirketin sermayesi önceleri **Standard Oil California'ya** aittir. Sermayesini arttırmak için II. Dünya savaşından önce **Texaco**, savaşta sonra ise **Exxon ve Texaco % 30'ar, Mobil ise % 10** hisseye sahip olmuştur. 1972 yılında yapılan bir anlaşma gereğince Suudi Arabistan hükümetine de % 30'luk bir hisse verilmiş, bu diğer şirket-

lerin hisselerinden eşit olarak dörtte birinin azaltılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Suudi Arabistan'ın bu hisselerini **Petromin** adlı bir kuruluş satın almakta ve bunun önemli bir bölümü Aramco'nun diğer hissedarlarına satmaktadır. İran'da da petrol üretimi çokuluslu tekellerin denetimi altındaki bir konsorsiyum tarafından yapılmaktadır.

Günümüzde Ortadoğu'nun jandar-malığını yüklenmiş bulunan İran, bir yandan Basra Körfezindeki gerici rejimleri silahlı kuvvetleri ile desteklerken öte yandan da silah tekellerinin başmüşterisi durumuna gelmiştir. 12/6/1973 ve 12/6/1976 tarihleri arasındaki 12 aylık sürede ABD'nin toplam 8.3 milyar dolarlık yabancı silah siparişlerinin 3.8 milyar dolarlık kısmında gerici Arap yönetimlerinin lideri durumundaki Suudi Arabistan yapmıştır. Bu şartlar altında açıktır ki, petrol üreticisi ülkeler elde ettikleri gelirin büyük bir kısmını yine uluslararası tekeli sermayeye aktarmaktadırlar. Bu hem petrolün üretimi sürecinde hem de petrolden elde edilen gelirin harcanması sürecinde olmaktadır.

Petrol rezervlerinin yukarıdaki çizelgede ifade edilen dağılımı çoğu ABD kaynaklı çokuluslu tekellerin dünya çapındaki yatırımlarını arttırıcı bir etki yapmaktadır. 1960 yılında ABD kökenli çokuluslu şirketlerin tüm dünyadaki yatırımlarının toplamı 31.9 milyar dolar idi. Bu tutarın 10.9 milyarı petrol endüstrisi yatırımlarıydı. 1970 yılına gelindiğinde tüm dünyada ki yatırımlar 78.1 milyar dolara çıkarken, petrol endüstrisine yapılan yatırımlar da 21.8 milyar dolara çıkmıştır.

1960 yılında ABD kökenli çokuluslu şirketlerin geribıraktırılmış ülkelerdeki yatırım toplamları 13.5 milyar dolardır. Bunun kabaca yarısı yani 6.2 milyar dolarlık bölümü petrol alanına yönelmişti. 1970 yılında ise geribıraktırılmış ülkelere yapılan yatırımlar 25.0 milyar dolara yükselirken, petrol sanayine yapılan yatırımlar da artış hızını korumuş ve 10.0 milyar dolara ulaşmıştır.

1960-1970 yılları arasında petrol şirketlerinin metropol ülkelerden elde ettikleri kârlar 2.1 milyar dolar iken, emperyalizmin egemenliği altındaki geri-

ÇİZELGE 3

1972-1973'DE PETROL ALANINA YAPILAN SERMAYE VE ARAMA HARCAMALARI (Milyon Dolar)

	1972	1973	Değişim Yüzdesi
ABD	9790	11490	+ 17
Kanada	1675	1825	+ 9
Venezuela	220	245	+ 11
Diğer Batı Yarımküre	1475	1510	+ 2
Batı Avrupa	4575	5000	+ 9
Afrika	1180	1100	- 7
Orta-Doğu	1025	1440	+ 40
Uzak-Doğu	2900	2635	- 9
Diğer	3650	6450	+ 77
Dünya Toplamı	26490	31695	+ 20

Kaynak : Petroleum Economist, Ocak 1975, S. 8

biraktirilmiş ülkelerden elde edilen kârlar bu tutarın on katı yani 20.2 milyar dolardır. 1970 yılında tüm petrol yatırımları 21.8 milyar olduğuna göre ve bunun yaklaşık yarısına yakın bölümü yani 10.0 milyar doları geribiraktirilmiş ülkelere yapıldığı halde, elde edilen kârların çok büyük bir bölümü geribiraktirilmiş ülkelerdendir. Bu sayılar emperyalist çokuluslu petrol tekel-lerin bağımlı ülkelerde ne denli büyük sömürde bulduklarının açık göster-geleridir.

Çizelge 3 ve 4'deki veriler incelen-diğinde, 1972-73 yılları arasında dünya' da yapılan tüm sermaye harcamaları içinde (ki bu sayılar yatırımları da kapsamaktadır) en büyük 30 petrol şir- ketinin toplam harcamalarının payının 1972'de yaklaşık % 50, 1973'de ise yak- laşık % 47'ye vardığı görülebilir. 30 şirketin en önde gelenleri —ki bunla- rın hepsi ABD kökenli çokuluslu tekel- lerdir— harcamalarının en büyük bö- lümünü (yaklaşık % 50'sini) ABD dı- şında yapmışlardır.

ÇİZELGE 4

ÖNDE GELEN 30 PETROL ŞİRKETİNİN SERMAYE HARCAMALARI (Milyon Dolar)

	1972	1973	Artış Yüzdesi
ABD			
Üretim	3957	4849	+ 22.5
Taşıma	304	389	+ 28.0
İşlem	1212	1269	+ 4.7
Pazarlama	1001	744	(— 25.7)
Diğer	337	350	+ 3.9
Dünyanın Öteki			
Bölümü (Bütün Sektörler)	6379	7036	+ 10.3
Toplam	13190	14637	+ 11.0

Kaynak : Petroleum Economist, Ocak 1975, S. 8

ÇİZELGE 5

1974 Dünya Ham Petrol Üretimi (Milyon Varil)

	İngiliz/İngiliz- Hollanda Şir- ketleri	Amerikan Şirketleri	Diğer Kuruluşlar	Toplam
Kuzey Amerika	295	4040	208	4543
Latin Amerika	296	877	601	1774
Orta Doğu	396	1611	6029	8036
Afrika	262	394	1303	1959
Batı Avrupa	21	38	88	147
Uzak Doğu	102	318	403	823
Sosyalist Ülkeler	—	—	3940	3940
Dünya Toplamı	1372	7278	12572	21222

Kaynak : Petroleum Economist, Temmuz 1975, S. 246 Sıvılaştırılmış Doğal Gazları da İçermektedir.

ÇİZELGE 6

EN BÜYÜK PETROL ŞİRKETLERİNİN 1976'DAKİ DURUMLARI

	Satışlar (1000 Dolar)	Personel Sayısı
Exxon	48,630,817	126,000
Texaco	26,451,851	72,766
Mobil	26,062,570	199,500
Socal	19.434.133	38,397
Gulf Oil	16,451,000	53,300
Stan. Oil (Indiana)	11,532,048	45,399
A. Richfield	8.462,524	26,972

Kaynak : Fortune, Mayıs 1977

Dünya ham petrol ve LPG üretiminin 1974'deki durumuna ilişkin veriler bize çoğunluğu çokuluslu tekellerden oluşan şirketlerin toplam üretim için-

deki paylarının $\frac{1}{3}$ 'den daha fazla ol-

duğunu göstermektedir. İlginç olan, bu şirketler içinde üretim üzerindeki denetimin ABD kökenlilerde olmasıdır. (Bkz. Çizelge 5)

Çizelge 6 ve 7 ise sözkonusu çokuluslu tekellerin ne denli büyük birer dev korporasyon olduklarını yansıtırken, bu şirketlerin 1977'deki net kârlarını da vermektedir. En çok kâr eden şirketlerin ABD kökenli olmalarının nedenini ulusal devletlerin sermayenin kendisini yeniden üretmesi sürecinde izledikleri stratejilerin sonucunda aramak gerekir. (Bu konuda bkz. C. Polloix,»)

Hugo Radice, International Firms and Modern Imperialism, Penguin 1975)

ÇİZELGE 7

1977 YILINDA SÖZKONUSU ŞİRKETLERİN NET KÂRLARI (Milyon Dolar)

Exxon	2,410
Texaco	931
Mobil	1,000
Gulf Oil	752
Socal	1016
Stan. Oil (Indiana)	1,012
BP	210.3*
RDS	674.3**
A. Richfield	701

Kaynak : Petroleum Economist, Şubat 1978, sf 82

* 1 Milyon İngiliz Sterlini (Ocak—Eylül 1977)

** 1 Milyon İngiliz Sterlini (Ocak—Eylül 1975)

III. 1973 Petrol Krizi ve Enerji Ajansı

1973 yılında yapay olarak yaratılmış bulunan petrol krizi hem çok uluslu tekellerin emperyalist-kapitalist sistem içindeki güçlerini hemde yeni-sö-

mürge ülkelerde emperyalizmle bütünleşmiş yerli egemen sınıfların varlığı sürdükçe «millileştirme»lere rağmen emperyalist sömürünün çeşitli mekanizmalar aracılığıyla nasıl devam ettiğini açıkça ifade etmektedir. Artık kesinlikle anlaşılmalıdır ki 1973 yılındaki kriz, ham petrol darlığından dolayı ortaya çıkmamıştır. Petrol şirketleri dünyanın en büyük enerji tüketicisi olan ABD'de bu krizi rafineri kapasitesini sınırlayarak bilinçli olarak yaratmışlardır. Hatta kriz görüntüsünün iyice inandırıcı olmasını sağlamak amacıyla dağıtım bile aksatılmıştır. Sonuçta 1973 petrol krizi çokuluslu petrol tekelinin işine yaramıştır. Petrol tekelinin bu dönemdeki karlarının artışı bu olguyu açıkça sergilemektedir. (bkz. Çizelge 7) ayrıca petrol tekelinde ettikleri yüksek fonlar sayesinde diğer enerji kaynaklarına da yönelmişlerdir.

Daha yüksek üretim faaliyeti olan ABD petrolü dünya fiyatları içinde görece olarak daha ucuz duruma getirilmiş, çokuluslu petrol şirketlerinin yönecekleri yeni enerji kaynaklarının yaratacağı çevre sorunlarının kamu oyunundan gizlenmesi olanakları yaratılmıştır. Bu son olgu ise çevre kirliliğinin giderilmesine yönelik yatırımların yol açacağı maliyet artışlarından kurtulmayı sağlamaktadır.

Petrol kaynaklarına sahip olan ülkelerin elde ettiği gelire gelince, açıktır ki bu kaynaklar bu ülkeler halklarının yararına kullanılmamaktadır. Bunun en iyi göstergesi OPEC ülkelerinin petrol gelirlerinin nasıl kullanıldığına bakmaktır. İran ve Suudi Arabistan'ın silâh tekelinin en büyük iki müşterisi olduğuna değinmiştik. Fakat bunlar emperyalist ülkelerde yapılan yatırımların ve bu ülkelerin bankalarına yatırılan paraların yanında devde kulak misali kalmaktadır. OPEC ülkeleri dörtte biri ABD'ne olmak üzere yurtdışı yatırımlara 50 milyar dolar yönelmişlerdir. Bu yatırımlar ve metropoller-

den satın alınan mallardan arta kalan 50 milyar dolar ise yine gelişmiş kapitalist ülkelerin bankalarına yatırılmıştır. Bu paranın 21 milyar doları İngiliz, 11 milyar doları Amerikan ve 26 milyar doları ise diğer gelişmiş kapitalist ülkelerin bankalarına yatırılmıştır. 3.6 milyar dolar ise uluslararası kuruluşların kasalarında bulunmaktadır. Yani, bir yandan petrol üreten ülkeler halklarının en temel ihtiyaçları dahi karşılanmazken, petrol gelirlerinin büyük bir kısmı çok çeşitli yollardan uluslararası tekeli sermayenin kasalarına akmaktadır.

Üzerinde dikkatle durulması gereken bir nokta daha var. O da OPEC ülkelerinin ithal ettikleri malların fiyatlarındaki artışın bu ülkelerin gerçek gelirlerini büyük ölçüde düşürmesidir. Elde edilen gelirin ithal malları fiyat artışları ile deflate edilmesi sonucu 1974 yılının ilk üç ayında 16.5 milyar dolar olan gerçek petrol gelirlerinin 1975 yılının ilk üç ayında 12.5 milyar dolara düştüğü görülmektedir. (8)

Gelişmiş kapitalist ülkeler petrol fiyatlarındaki artışı, kendi mallarının fiyatlarını arttırmak yolu ile karşılamaktadırlar. Nitekim OPEC ülkeleri 1975 sonbaharında Viyana'da, kaybettikleri alım gücünü karşılamak için çareler bulmak amacıyla toplanmışlar ve bu toplantının sonucunda gerici Arap yönetimlerinin lideri durumunda ki Suudi Arabistanın daha fazla taleplere sert bir biçimde karşı çıkması ile ancak % 10'luk bir fiyat artışı için karar alabilmişlerdir. OPEC ülkelerinin kayıpları devam etmiştir. Bu şartlar altında en fazla zararlı çıkanlar emperyalist-kapitalist sistem içinde yer alan petrole sahip olmayan geribırakılmış ülkeler olmaktadır. Çünkü, bu ülkelerin zaten uluslararası tekeli sermayenin çıkarlarına göre bilirlenmiş bulunan dış ticaret yapıları içerisinde dış ticaret hadleri giderek aleyhlerinde gelişmektedir.

ÇİZELGE 8

1973— 1974 Döneminde Petrol Şirketlerinin Kazançları *(Milyon Dolar)

	Ocak — Mart		Artış Yüzdesi 1973 — 1974
	1973	1974	
Exxon	508.0	705.0	38
Gulf Oil	165.0	290.0	76
Mobil	155,8	258.6	66
Socal	152.8	293.0	92
Texaco	264.0	589.4	123
Atlantic Richfield	50.3	93.9	87
Shell Oil	80.2	121.8	52
Standard Oil (Indiana)	121.1	219.0	81
Standard Oil (Ohio)	17.5	22.6	29

Kaynak : Petroleum Economist, Haziran 1974, S. 214

*Olağanüstü kazanç veya kayıplardan önceki net kârlar.

OPEC ülkeleri bugün dünya petrol rezervlerinin % 71.6'sını ellerinde bulunduran, % 44'ünü üreten ve % 84.7'sini ihraç eden bir topluluktur. Fakat gerçekte bu ülkelerin halkları, bu kaynaklar üzerinde hiçbir kontrole sahip değillerdir. 1960 yılında kurulan bu örgütün başlıca amacı petrol fiyatlarının ve şirketlerce devlete ödenen mülkiyet hakları ve vergilerin çoğaltılması idi. Fakat bu ülkelerin sahip olduğu kaynaklar çokuluslu tekeller tarafından işletilmekte ve ihraç edilmektedir. Bu devletlerin elde ettikleri gelir ise çok çeşitli yollardan metropollere akmakta, öte yandan bu ülkeler halkları en kötü yaşam şartları içinde, yoğun baskı ve sömürü altında yaşamaktadırlar.

Bugün artık, aralarındaki çelişkilerin derinleşmesine rağmen gerek sermayenin uluslararasılaşması gerekse emperyalist-kapitalist sistemden kopuşlar emperyalist metropollerin büyük ölçüde bütünleşmesine yol açmıştır. Kapitalizmin eşitsiz ve sıçramalı gelişim yasası gereğince her zaman gündemde olan yeniden paylaşım, uluslararası tekelci sermayenin dünya çapındaki iş-

bölümü ve uzmanlaşması, bunun yanı sıra sosyalist ülkelerin varlığı, daha da önemlisi ulusal kurtuluş savaşlarının öldürücü darbeler vurması sonucunda metropoller arasında yeni bir dünya savaşına başvurmaksızın başka yöntemlerle gerçekleşmektedir. Bu bağlamda, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu vb. gibi kuruluşlar sürekli olarak değişen güçler dengesinin yansıdığı ve buna göre pazarlıkların yapıldığı uluslararası tekelci sermayenin öz kuruluşlarıdır.

Bu arada bazı tekelci merkezler diğerlerinin aleyhine gelişmekte ve bunların kazançları diğerlerinin zararlarına olmaktadır. Örneğin son petrol krizinde petrol sektörünün (ki bu sektörde ABD kaynaklı sermaye egemendir) karları artarken diğer bir çok sektörün içinde bulunduğu kriz daha da sarsıcı olmuştur. Bu sektörlerin başında otomotiv sanayi ve ulaşım gibi sektörler gelmektedir.

Emperyalizm (uluslararası tekelci sermaye) bunun üzerine sistemin tümünün çıkarlarını korumak amacıyla

belli başlı bütün emperyalist ülkelerin katıldığı Uluslararası Enerji Ajansı'nı kurmuştur. Tek tek tekel gruplarının diğerlerinin aleyhine hareket etmesi olağandır, fakat bunların çıkarları sistemin tümünün çıkarları sözkonusu olunca ikinci plana itilmektedir. Uluslararası tekelci sermaye genel olarak enerji ve özel olarak da bunun içinde önemli yeri olan petrol sömürsünün dayanağı olmak üzere bu örgütü kurarken bir yandan da petrol sorununun metropol ülkelerin bütününe çok zarar vermeyecek biçimde denetlenmesini amaçlamaktadır.

Uluslararası Enerji Ajansı OECD bünyesinde kurulmuş bulunan bir örgüttür. OECD ise ABD, Kanada ve kapitalist Avrupa ülkelerinin ekonomik alanda ortak girişimlerde bulunup hareket etmesini sağlayan, onlara danışmanlıkta bulunan, proje kredisi veren emperyalist bir örgüttür.

Enerji Ajansı 16 ülkenin katılmasıyla kurulmuştur. Kararlar oylamalar ile alınmaktadır. Ne varki, oylar her ülkenin kullandığı petrol miktarına göre belirlendiğinden genellikle kararlar üzerinde toplam 148 oyun 51'ine sahip ABD, 18'ine sahip Japonya ve 11'ine sahip Almanya çoğunluk sağlayarak etkin olmaktadır. Türkiye'nin ise yalnız 4 oyu vardır.

Ajansın sözde amacına göre, üye ülkelerin ve ülkelerden kaynaklanan şirketlerin ürettikleri ve dağıttıkları tüm bilgileri toplayacak, sistemleştirecek ve bu üyeler lehine kullanacaktır. İlk başında girişimin bir bilgi bankası oluşturmaya yönelik bir girişim olduğu samılsa da, Ajansın amaçları çok daha değişiktir.

Ajansın uzun dönemde gerçekteki amaçları ise; petrol fiyatlarının düşürülmesi, OPEC'in zayıflatılarak parçalanması, arz ve talep konularında petrol tekellerine bağlantılı olarak hareket edilmesi ve yeni enerji kaynaklarının aranmasıdır: (9)

Ajans'ın amaçlarına Türkiye açısından bakarsak:

— TPAO, elindeki bütün bilgileri kullanılmak üzere Ajans'a göndermek zorundadır. Böylece çöküşlü petrol tekellerine, petrol rezervlerimiz ve araştırmalarımız resmen bildirilmiş olacaktır.

— Ajans'a giren ülkeler için bulundurulması gerekli 90 günlük stok miktarının Türkiye ekonomisine yükü dört milyar liradır. OPEC ülkeleri tarafından petrol ambargosu uygulanması durumunda Türkiye, elindeki petrolü gereksinmesi olan üye ülkelere vermek zorundadır. Böyle bir durum, ambargonun Türkiye'ye de uygulanmasına neden olacaktır.

— Son yıllarda Türkiye, Libya ve Irak gibi petrol üreticisi OPEC ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmuş ve bunlarla petrol anlaşmaları da yapmıştır. Türkiye, yapmış olduğu bu anlaşmaları da Ajans'a bildirmek zorundadır. Türkiye, bir taraftan bu ülkelerle dostluk bağlarını ve ekonomik işbirliğini güçlendirirken, öte yandan bu ülkelere karşı kurulmuş bir örgüte girmektedir.

— Türkiye'de üretilen elektrik enerjisinin yaklaşık yarısı petrole çalışan santrallerden elde edilmektedir. OPEC ülkeleri tarafından konulan herhangi bir petrol ambargosu, gerçekte çok yeterli olan elektrik enerjimizi yarı yarıya azaltabilecektir. (10)

NOTLAR :

- (1) N. Poluantzas, «International of Capitalist Relations and the Nation-State», *Economy and Society*, Mayıs 1974, S. 147
- (2) N. Bukharin, «World Economy and National Economy», *International Firms and Modern Imperialism*, Penguin, 1975

- (3) K. Marx **Capital Vol. III, Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1966**
- (4) N. Poulantzas, a.g.y., S. 148
- (5) «Uluslararasılaşma Süreci Üzerine», **TİB Aylık Bülteni**, Aralık 76
- (6) Mobil, **Financial and Operating Statistres, 1972, 1973**
- (7) K. Baysal, **Uluslararası Petrol Sorunları**, İ.Ü. İktisat Fakültesi yay. No: 392, İstanbul 1977, s. 55
- (8) «Two Years of OPEC», **The Economist**, 20 Eylül 1975
- (9) «Uluslararası Enerji Ajansı», **TİB Aylık Bülteni**, Nisan 1975
- (10) K. Baysal, a.g.e., s. 243

K A Y N A K L A R :

- 1 — M. Tanju Akud, **Emperyalizmin Petrol Politikası ve Türkiye**, TİB. Yay. No. 4
- 2 — M. Tanju Akad, «Petrol Alanında Uluslararası Tekelci Sermaye» Türkiye 3. Petrol Kongresi, 1977
- 3 — Yıldırım Koç, **Çokuluslu Tekeller ve Uluslararası Tekelci Sermaye**, TİB. Yay. No. 6
- 4 — Hugo Radıce, **International Firms and Modern Imperialism** Penguin 1975
- 5 — Oğuz Türkyılmaz, «Türkiye Petrolünde Yabancı Tekeller» Türkiye 3. Petrol Kongresi, 1977

MEVCUT TİB YAYINLARI

- **KAPİTALİST DEVLET İŞLETMELERİ ve TÜRKİYE** Mustafa SÖNMEZ
- **TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI ve MÜCADELELERİ TARİHİ**
- No : 5 İŞSİZLİK
- No : 7 ANADOLU HALK AYAKLANMALARI
- No : 8 GELİR DAĞILIMI
- No : 11 TOPLU SÖZLEŞMELER
- No : 10 EKONOMİK DEMOKRATİK MÜCADELE

TÜRKİYE'DE PETROL SORUNUNUN VARDIĞI BOYUTLAR VE DEVLET İŞLETMELERİ

I. TÜRKİYE'DE SANAYİLEŞME SÜ- RECİ VE ENERJİ POLİTİKASI

Türkiye, II, Dünya Savaşı sonrası emperyalist-kapitalist sistemin uğradığı değişiklikler sonucu uluslararası tekeli sermayenin karşı karşıya kaldığı sorunlara çözüm sağlanması amacıyla, kapitalizmin yukarıdan aşağıya inşa edildiği yeni-sömürge ülkelerden biridir.

1945'ler sonrası başlatılan ve 1960'lar sonrasında giderek hızlanan bu bağımlı, çarpık kapitalistleşme sürecinin bir ürünü olan birikim süreci, emperyalizme bağımlı, üretici güçleri geliştirme özelliği oldukça sınırlı, güdük ve kapitalizm öncesi üretim biçimleriyle bağımlı koparamamış, devletçe yapay yöntemlerle beslenen bir süreçtir.

Çarpık sanayileşme sürecinin en temel özelliği, gereksinme duyulan makina, teçhizat, yarı-mamul madde, hammadde, ve teknolojinin dışarıdan alınması zorunluluğudur. Bu bağımlılık ilişkisi çerçevesinde, çokuluslu tekel-lerle bütünleşerek kurulan «sanayi»ler, dayanıklı-dayanıklı tüketim malları ve ucuz işgücü kullanılarak üretilen iplik ve kaba döküm işleri gibi taşaron sanayi ürünlerine yöneliktir.

Dışarıdan alınan makina ve girdilerin tekel fiyatlarıyla satın alınması yanında, transfer edilen teknolojinin geri olması, ülkede sürekli olarak yaşanan yapısal ve sürekli darboğazlar nedeniyle üretimin sık sık aksaması, maliyetlerin artışına neden olmakta ve firmaların tekelci konumları nedeniyle üretilen ürün ve hizmetler oldukça yüksek fiyatlarla geniş yığınlarla satılmaktadır. Ayrıca, sözcüğüne üretim iç pazara dönük olup, ihracat olanakları son derece kısıtlıdır.

Bu çarpık gelişimin yarattığı bağımlılık sonucu, ülke içinde yaratılan birikmiş değer, yani sermaye, görünür biçimde kar transferleri olarak ve görünmeyen biçimde tekel fiyatı mekanizmasıyla emperyalist metropollere aktarılmaktadır. Başka bir deyişle, ülkeden emperyalist metropollere doğru bir değer kanaması söz konusudur.

Emperyalist tekelin ve onların yerli uzantılarının denetim ve gözetiminde kendini yeniden üreten bu çarpık gelişim, emperyalizme olan bağımlılık nedeniyle sürekli olarak yaşanan yapısal darboğazları daha da daraltmakta ve sistemin kendini yeniden üretmesi, ancak, bağımlılık ilişkisinin daha da çok pekişmesiyle mümkün olabilmektedir. Diğer taraftan üretimin giderek toplumsallaşması karşısında elde edilen artığın, büyük bir kısmının emperyalist metropollere kanaması zorunluluğu, bölüşüm sürecinde hem egemen sınıfların kendi aralarındaki çelişkileri hem de egemen sınıflarla emekçi kesim arasındaki çelişkileri derinleştirmekte ve bu olgu, sistemin çitlerini sürekli olarak zorlayan önemli bir etken olarak varlığını korumaktadır. Çalışanlara verilebilecek tavizlerin sınırları hep dar tutulmakta ve «kendiliğindenci» boyutunu henüz aşamamış toplumsal muhalefet yoğun bir baskıya maruz kalmaktadır.

Ekonomik düzeydeki tekelin yanı sıra otoriter ve hiyerarşik örgütlenmenin sonucu **yefki tekeline** de sahip olan egemen sınıflar, toplumsal bütünü tüm düzeyleriyle ilgili politikaları kendi istemleri doğrultusunda saptayabilmektedirler. Kapitalizmin temel ekonomik amacı azami kar ve sermaye birikimidir. Saptanacak politikalarda da kapitalistler için ana amaç, tüm insanlığın

yararına üretici güçlerin gelişimine yön vermek yerine kendilerine, azami kârı sağlayacak politikaları seçmek ve uygulamaktır. Bu olgu, ülkemizdeki enerji politikası için de söz konusudur.

Türkiyede ekonomik düzeydeki yapısal ve sürekli darboğazlardan birisi enerji darlığıdır. Günümüzde enerji

gereksininin ancak yarısı kendi öz kaynaklarımızdan karşılanmaktadır. Bu oranın 1985'de %30-35'e düşmesi büyük bir olasılıktır.

Türkiyenin birincil enerji üretiminde kaynakların payları aşağıdaki çizelgede verilmiştir.

ÇİZELGE 1
TÜRKİYE'DE ENERJİ ÜRETİMİNDE VE TÜKETİMİNDE KAYNAK DAĞILIMI

	Yıl	Kömür	Petrol	Hidrolik	Odun/Tezek
ÜRETİM	1975	% 42	% 13	% 15	% 30
	1980	% 49	% 11	% 17	% 23
TÜKETİM	1975	% 22	% 47	% 5	% 26
	1980	% 28	% 51	% 5	% 16

Görüldüğü gibi petrolün enerji tüketimindeki payı en yüksek olmasına karşın üretimdeki payı en az orandadır. Petrol tüketiminin genel enerji tüketimi içindeki payı 1960'da % 15 iken 1975'de %48.6'ya çıkmıştır.

II. PETROL'ÜN MEVCUT DURUMU VE GELECEĞİNE İLİŞKİN GÖZLEMLER

Ülkemizdeki enerji sorununun çözümlenmesini ağırlıklı petrole dayandırmak buna karşılık 75 milyar kwh. lık su potansiyelinden ancak %9 oranında yararlanmak yoluna gitmek egemen güçlerin «en yüksek kârı sağlama» amaçlarının gereği olmaktadır.

Oysa, 1975 verilerine göre 1 kwh.lık elektrik enerjisi üretimi su santrallerinde 16 kuruş iken fuel-oil santrallerinde 60 kuruş, gaz tribünlerinde ise 140 kuruşa mal olmaktadır.

Ülkemizdeki su ve kömür kaynaklarına dayanan bir enerji politikası yerine büyük ölçüde dışardan sağlanan petrole dayalı bir enerji politikasını

uygulamayı sürdürmek, yaşanan enerji darboğazını önümüzdeki yıllarda daha da kötü duruma sokacaktır.

Oysa, dünya fosil kaynaklarına bir göz atıldığında çok kısa bir süre içinde ham petrol üretiminin tüketimi karşılayamayacak duruma geleceği ve bunların alabildiğine yükseleceği ve bundan da emekçi kesimin en çok etkileyeceği açık bir olgudur.

Araştırmalar, ham petrol rezervlerinin doğal gaz ve kaya yağı ile takviye edilseler dahi ömür bakımından bir farklılık sağlanamayacağını göstermektedir. Gelişmiş kapitalist ülkeler bu tür enerji kaynağını kendi gereksinimleri için kullanmaya öncelik vereceklerinden, % 50'ye yakını petrole dayanan Türkiye enerji politikasının iflas edeceğini ve alternatif enerji kaynaklarına dönüşümün ise oldukça büyük bir maliyeti olacağını şimdiden söylemek mümkündür.

Enerji tüketiminin %50'ye yakın yer aldığı Türkiye'de petrol tüketiminin kesimlere dağılımı aşağıdaki çizelgede verilmektedir.

ÇİZELGE 2

PETROLÜN TÜKETİM ALANLARI

Kesim	%
Ulaştırma	34.5
Isıtma	
— Konut	17.5
— Sanayi	24.5
Elektrik Üretimi	10.7
Tarım	7.3
Petro Kimya	1.8
Diğer Kesimler	3.7

a) Petrol tüketimini giderek kamçılantayan en büyük etken, ulaştırma kesimindeki tehlikeli gelişmedir. Bugün ülkemizde durumu giderek kötüleşen demiryolları ulaşımı karşısında alabilmişliğine gelişen ve aynı oranda emperyalizme olan bağımlılığı ileri boyutlara ulaştırılan bir otomotiv sanayii varlığını sürdürmektedir. Otomotiv sanayiinde egemen olan 14 kuruluşun 8'i yabancı sermayelidir. İmalat sanayiine gelen toplam yabancı sermayenin %33'ü otomotiv sanayiinde görülmektedir. Önceden de belirtildiği gibi, kullanılan girdilerin önemli bir bölümü dışarıdan ithal edilmek zorundadır. Yapılan araştırmalar otomotiv sanayiinin bu tehlikeli gelişiminin sonucu, 1982 yılındaki araç sayısının 1.157.585 otomobile, 321.300 kamyonu ve 49.480 otobüse ulaşacağını belirtmektedir. Buna karşılık benzin tüketiminin 1980'de 2.7;1990'da ise 5.9 milyon tona ulaşacağı, motorin talebinin ise 1980'de 5.4;1990'da ise 14 milyon ton civarında olacağı yine araştırmaların ortaya koyduğu bulgulardır.

Bu sürecin, en çok otomotiv, lastik ve petrol tekellerinin çıkarılmasına uygun olduğu ortadadır. Bu bağlamda, bugün, petrol tüketiminin %34.5'ini kapsayan ulaştırma kesimi önümüzdeki yıllarda bu oranı daha da arttıracaktır. Diğer taraftan ise emekçi halk yararına kitle taşımacılığı, çarpık bir otomontaj sanayi uğruna bilinçli olarak körel-

tilmekte ve demiryollarının her yıl daha da çok artan zararları dolaylı yollarla emekçi kesime ödetilmektedir.

b) Gerek kullanma gerekse de fiyat ve verim bakımından katı yakıtta göre büyük üstünlükleri olan fuel-oil, sanayide gittikçe genişleyen bir kullanım alanına sahiptir. Devlet işletmelerinin bile linyitle çalışan fabrikaları fuel-oile çevirttikleri gözönüne alınacak olursa bu kesimin talep edeceği fuel-oil miktarının artacağı gerçeği ortaya çıkar.

c) Yine, elektrik enerjisi üretimi 1/3 oranında petrol ürünlerine dayanmıştır. 1976 yılı içinde bu tür yakıtla ödenen para 1.6 milyar TL'sını aşmış ve döviz olarak dışarıya akmıştır. Sadece 1976 yılında gaz tribünlerinde yakılan motorine 460 milyon TL harcanmıştır ki, bu para yakıtla ödenen tüm paranın (2.1 milyar TL) % 22.5'udur. Buna karşılık, bu parayla tüm elektrik üretiminin ancak %4'ü sağlanabilmiştir.

d) Petrolün ısıtma için kullanılan 18'lik payı ise gelecekteki yıllarda büyük bir artış gösterecektir. Salt bu amaçla İpraş ve İzmir rafineleri «klorifer yakıtı» adı ile yeni bir yakıt türü üretmeye başlamışlardır.

e) Temel girdisi petrolün nafta adı verilen bir kesimi olan petrokimya sanayiinin gelişimi gözönüne alındığında bu ürünün üretimi için gereksinme duyulan ham petrol miktarında ve sözkonusu ürünün miktarında büyük bir artış olacağı açıktır.

f) Tarımda makinalaşmanın artışı ile traktör, biçerdöver v.b. araçların yakıtı olan motorin talebi de sürekli artmaktadır. Ancak karayolu taşımacılığının tükettiği motorinin yanında tarımdaki gereksinme küçük kalmaktadır.

g) Ayrıca, uzunluğu 80.000 km. ye varan karayollarının bakımı ve yenisinin yapımı için gereksinme duyulan asfalt yılda ortalama % 15 oranında

artmaktadır. Bu olgu da petrol tüketiminin arttıracak bir etkidir.

h) Doğu Anadolunun en ücra köşelerini bile pazar alanı içine alan LPG tüketimi de petrole duyulan gereksinmeyi artıran ana etkenlerden biridir.

Tüm bu olgular göz önünde bulundurulduğunda enerji tüketimi içinde büyük bir ağırlıkla yer alan petrole önümüzdeki yıllarda daha çok gereksinme duyulacağı açıktır. Bu yargıya varırken dayandığımız en önemli noktalardan biri de devletin petrol fiyatları konusundaki politikasıdır. Türkiye, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, petrolü en ucuz tüketen ülke durumundadır. Daha sonraki bölümlerde de değineceğimiz gibi, halkın zararına belirli bir azınlığın yararına olan bu çarpık enerji politikasının baş koruyucusu ve teşvikçisi devletin kendisidir.

Ülkemizdeki petrol tüketimindeki bu hızlı artışa karşılık gereksinme duyulan petrolün çok az bir kısmı ülke içi kaynaklardan sağlanabilmektedir. Toplam Türkiye ithalatı içinde petrol % 20-22 oranında bir payla tek başına oldukça önemli bir yere sahiptir.

Petrolün üretiminden pazarlanmasına kadar olan zincirin her halkasından egemen olan emperyalist tekeller ve onların yerli ortaklarıdır. Bu süreçte yer alan devlet işletmeleri ise egemen güçlerin sorunlarına çözüm arayan ve yarattıkları olanakları çeşitli kanallarla bu sınıflara aktaran kurumlar durumundadırlar. Şimdi de devlet işletmeleri ve tekeller bağlamında, bu sömürü zincirinin halkalarını teker teker ele alarak irdeleyelim.

A. Üretim

1954 yılında Amerika'lı uzman Max Ball tarafından hazırlanan 6326 sayılı Petrol Kanunu ile Türkiye, yerli yabancı kuruluşların petrol aramalarına açılmıştır. Söz konusu yasayla kurulan **Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı** (TPAO), Maden Tetkik Araştırma Enstitüsü tarafından bulunmuş alanları devralmıştır. 1976 yılı sonuna kadar 5 adedi yerli, 1 adedi yerli-yabancı, ve 64 adedi yabancı olmak üzere toplam 70 şirket yurdumuzda petrol aramalarında bulunmuştur.

1954-1976 yılları arasında 70 şirkete toplam olarak 958 adet ruhsat verilmiştir. Bu ruhsatların 514 adedi yabancı şirketler, 427 adedi yerli şirketler ve 17 adedi de yerli-yabancı şirketlerce alınmıştır.

Yapılan çalışmalar sonunda 1954-1976 yıllarında ekonomik işletmeye uygun 44 adet petrolü alan keşfedilmiştir.

Petrol arama faaliyetlerinde bulunan 17 şirketin 2'si yerli 15'i ise yabancıdır. Yerli şirketlerden TPAO, 2 milyar TL sermayeli bir devlet işletmesidir. TPAO, petrol arama, üretim ve rafinaj işlemleriyle sorumludur. Diğer yerli şirket 5 milyon TL sermayeli Ersan Petrol Sanayi A.Ş.'dir. Halen ham petrol üretiminde bulunan emperyalist tekellerden Shell (Türkiye'deki sermayesi) 30 milyon Hollanda Florini, Mobil 500 bin dolar, Dorchester 600 bin dolar sermayeli kuruluşlardır.

ÇİZELGE 3

1955—1977 YILLARI ARASI HAM PETROL ÜRETİMİ (Metrik Ton)

Yıllar	Toplam	TPAO	SHELL	MOBİL	DORCH.	ERSAN
1955—1974	34.831.151	13.763.093	14.993.026	4.736.397	753.663	584.972
1975	3.095.486	1.101.598	1.628.938	282.634	69.635	12.681
1976	2.595.355	1.030.124	1.250.122	238.905	62.961	13.243
1977	2.813.036	1.070.117	1.213.188	340.842	85.190	63.699
	43.335.028	16.964.932	19.085.275	5.598.778	971.449	674.595

1965 yılında ülkemizdeki petrol ara-
malarında jeolojik, jeofizik ve sondaj
çalışmalarına yabancı tekellerin kat-
kısı %50 iken 1976 yılında bu katkı %
20-25 civarına düşmüştür. Hampetrol
üretmek yerine, ithal edip rafinerilerde
işlemek emperyalist tekellerin daha
çok işine gelmektedir.

Çizelge 3 den de görüldüğü gibi ya-
bancı tekeller içinde ençok faaliyet gös-

teren Shell firmasıdır. Shell'in petrol
üretiminde önde gitmesinin temel ne-
denlerinden biri de daha verimli alan-
larda kuyulara sahip oluşudur.

Petrol tüketiminin her yıl artma-
sına, daha ileri boyutlara ulaşmasına
karşın hampetrol üretimi gereksinme-
lere cevap verememekte ve her yıl ar-
tan oranlarda hampetrol ithalinde bu-
lunulmaktadır.

ÇİZELGE 4

1961 — 1977 YILLARI ARASI HAM PETROL ÜRETİMİ VE İTHALATI (METRİK TON)

YILLAR	ÜRETİLEN HAM PETROL	İTHAL EDİLEN HAM PETROL
1961	441.748	943.667
1962	595.393	2.269.022
1963	746.035	2.893.516
1964	921.418	3.540.794
1965	1.532.843	3.048.983
1966	2.040.715	3.112.284
1967	2.751.720	3.032.327
1968	3.103.476	3.412.830
1969	3.623.192	2.870.481
1970	3.542.013	3.445.122
1971	3.452.486	5.428.092
1972	3.388.177	7.969.319
1973	3.511.241	9.305.832
1974	3.308.962	9.961.397
1975	3.095.486	9.134.109
1976	2.595.955	11.231.187
1977	2.713.036	11.658.187

Çizelgeden de görüldüğü gibi ham
petrol üretiminin, en genel anlamda
düşmesine veya düşük düzeyde kalma-
sına karşılık ham petrol ithali her yıl
daha çok artmaktadır. 1977 yılında it-

hal edilen ham petrol karşılığı olarak
1 milyar 161 milyon 536 bin dolar öden-
miştir. 1978 yılı için ise ithal edilecek
ham petrol tahmini verileri şöyledir;

ÇİZELGE 5

1978 HAM PETROL AÇIĞI (Milyon ton)

	Yerli Üretim	İthal	Bedeli (Milyon dolar)
İPRAŞ	0.15	7.2	720
ALİAGA	—	3.7	320
ATAŞ	1.85	2.1	210
BATMAN	1.00	—	—

Görüldüğü gibi yalnız ham petrol için ödenen miktar, her yıl büyük bir artış göstermektedir. Petrol fiyatlarının son yıllarda hızla artması Türkiye'nin zaten iyi olmayan ödemeler dengesini daha da kötü durumlara sokmaktadır.

ÇİZELGE 6

34 Graviteli Ham Petrol Fiyatları

Yıllar	Fiyat (Dolar/ton)
1970	14.07
1971	17.29
1972	18.35
1973	25.57
1974	65.84
1975	80.49
1976	87.07

Günümüzde ihracat gelirlerinin % 75-80'ini petrole yatıran Türkiye, Türk lirasının sürekli değer kaybetmesini de göz önünde tutan kaba bir hesapla, 1980 de ihracat gelirlerinin % 80-90'ını petrole vermek zorunda kalacaktır.

Diğer taraftan arama faaliyetlerini kendisine ait 14 sondaj makinası ile sürekli bir biçimde yürüten tek kuruluş TPAO'dur. Emperyalist tekeller her yıl açtıkları sınırlı sayıdaki kuyuları, yine emperyalist müteahhit firmalarına yaptırmaktadırlar.

Ayrıca, petrol arama ve üretimi için gerekli makina, teçhizatın dışarıdan tekel fiyatlarıyla satın alınması ve bunların teminindeki güçlükler nedeniyle gecikmeler, çeşitli sorunlar yaratmaktadır. Önümüzdeki planlanan arama programının gerçekleşmesi halinde yalnız arama kuyularında kullanılacak ana malzemenin ithali için 2 milyar doların üzerinde döviz gerekecektir. Ayrıca ümit edilen petrol alanlarının bulunması halinde, ilk açılacak üretim kuyuları için yukarıdaki rakama eş veya daha fazla malzeme gereke-

cek ve bu da, ancak dış alımla sağlanabilecektir.

B—RAFİNAJ

Halen, Türkiye'de üçü devlete ait olmak üzere dört rafineri mevcuttur. Sermayesinin % 51'i TPAO'ya, % 49'u Amerikan Caltex şirketine ait olmak üzere 1961'de 1 milyon ton/yıl kapasite ile kurulan İPRAŞ rafinerisi 1972 yılında sözleşme gereği TPAO'ya devredilmiştir.

1962'de 3.2 milyon ton/yıl kapasite ile Mersin'de kurulan ATAŞ rafinerisinin % 56'sı Mobil'e, % 27'si Shell'e ve % 17'si ise British Petroleum'a (BP) aitken bunlara sonradan % 5 hisse ile Marmara Petrol ve Rafineri İşleri A.Ş. de katılmıştır.

Madeni yağ üretiminde de bulunan TPAO'nun İzmir Aliğa rafinerisi 1972 yılında 3.0 milyon ton/yıl kapasite ile devreye girmiştir, 1955 yılında faaliyete başlayan Batman'ın rafinerisi ise 1961 yılında kapasitesini 330 bin ton/yıl'dan 1 milyon 100 bin ton/yıl'a çıkarmıştır.

ÇİZELGE 7

1976 YILI SONU İTİBARIYLA RAFİNERİLER 1976 Yılı Kapasitesi

Batman	1.100.000
İpraş	5.500.000
Ataş	4.400.000
Aliğa	3.000.000

Bugün, rafinaj kapasitesinin % 27.5'ine sahip, çokuluslu tekellere ait olan Ataş, işlediği ham petrolün % 35'ini yerli petrolden karşılarken % 65'ini ithal etmektedir. Rafinaj kapasitesinin geri kalan %71'i ise TPAO ve %1.5'lik kısmı özel yerli şirkete aittir.

1968'de bugünkü rafineri kapasitesi ile tüketim arasındaki 5 milyon tonluk

açık olacağı öngörüldüğünden, bu açığın 1982'ye kadar tamamlanması beklenen 5 milyon ton/yıl kapasiteli Orta Anadolu Rafinerisi ile kapatılması planlanmıştır.

Bugün, Türkiye'de rafinerilerde ham petrolün işlenmesinden elde edilen ürünler şunlardır; rafineri yakıt gazı, LPG, nafta, benzin, jet yakıtı, gazyağı, motorin, fuel oil (4-5-6), ma-

kına yağları ve asfalt. Ayrıca yan ürün olarak kükürt üretimi de yapılmaktadır.

Rafinerilerde işlenen ham petrol, talep edilen petrol ürünlerinin üretimi için yeterli olmadığından her yıl artan miktarlarda ithal edilen ham petrole birlikte petrol ürünleri ithalinde de bulunmaktadır.

ÇİZELGE 8

TÜRKİYE PETROL ÜRÜNLERİ İTHALATI (metrik ton)

Ürünler	1974	1975	1976	1977
L P G	47.313	140.313	241.986	251.371
Benzin	134	—	110.815	24.465
Motorin	—	103.029	435.759	1.093.609
Fuel-oil	201.826	456.365	870.684	1.043.349

Çizelge 8'de de açıkça görüldüğü gibi, ülkemizde artan hampetrol ithaliyle birlikte petrol ürünleri ithalati da hızla yükselmektedir. Nitekim 1977 yılında da ithal edilen petrol ürünleri için ödenen döviz miktarı 293. milyon 52 bin dolardır.

Çarpık kapitalistleşme sürecinin gelişimiyle birlikte petrol ürünleri tüketiminin de her geçen yıl hızla arttığını görmekteyiz. Ürünler itibariyle 1961-1977 yılları arasında kapsayan bir analiz bunu çarpıcı bir biçimde ortaya koyabilmektedir.

ÇİZELGE 9

TÜRKİYE PETROL ÜRÜNLERİ TÜKETİMİ (metrik/ton)

	1961	1965	1970	1973	1977
L P G	630	46.292	217.696	440.497	638.149
Benzin	439.431	604.019	904.935	1.340.965	2.340.379
Motorin	666.509	1.095.106	1.883.939	2.735.393	4.475.991
Fuel-oil	319.713	972.079	3.210.289	5.549.400	5.999.034

1977'de ham petrol ithali için 1 milyar 161 milyon 535 bin dolar, petrol ürününü ithali için ise 293 milyon 52 bin dolar ödenmiş böylece petrol kesimindeki toplam ithalat 1 milyar 454

milyon 588 bin dolar olmuştur.

1978'de ise çok daha fazla artacağı tahmin edilen ürün açığı için ilk tahmin şöyledir:

ÇİZELGE 10

1978 PETROL ÜRÜNLERİ AÇIĞI (tahmini)

	(Bin Ton)	TPAO İthalatı	Tutarı (Milyon \$)
L.P.G	331.0	300.0	50.0
Benzin	221.0	220.0	29.0
Motorin	1.800.0	1.800.0	210.0
Fuel-oil	1.720.0	750.0	150.0
TOPLAM	4.072.0	3.070.0	440.0

Oldukça iyimser olan bu tahmini tutara Türkiye Elektrik Kurumu'nun ithal edeceği 1.050 bin ton fuel-oili de eklemek gerekir.

Tüm bu olgularla birlikte Türkiye'nin belli başlı yapısal ve sürekli darboğazlarından biri olan döviz darboğazının 1978 yılında daha da daralacağı söylenebilir.

Rafinelerin ithal ettikleri ham petrolün nakli için ödenen navlun ödemeleri ise her yıl giderek artmaktadır. 1974 yılında 38.652 bin dolar; 1975 yılında ise 15.999 bin dolar olan navlun harcamalarının 1978 yılında 98 milyon dolar olacağı hesaplanmaktadır. (1 dolar = 19.5 TL.) Son devalüasyon ve navlun harcamaları dışında kalan sigorta ve diğer masraflarla birlikte düşünüldüğünde döviz darboğazını zorlayacak bir önemli etkenin daha ortada olduğunu görebiliriz.

Diğer taraftan, rafinerilerde kullanılan makina, teçhizat yönünden tamamen dışarıya bağımlılık söz konusudur. Her yıl 500-600 milyon TL. civarında araç-gereç ithalinde bulunmaktadır. Örneğin Kerkük-İskenderun ham petrol boru hattı inşası nedeniyle 1975 yılı malzeme ithali 4.3 milyar TL. olmuştur.

C — DAĞITIM-PAZARLAMA

Egemen sınıfların enerji politikasını uygulamak üzere her yıl artan oranlarda ithal edilen ham petrol ve pet-

rol ürünleri büyük döviz kaybına neden olurken pazarlama ve dağıtım faaliyetleri de yerli ve yabancı tekelere bırakılarak büyük kâr olanakları yaratılmaktadır. Bu kesimde yer alan **Petrol Ofis'in** payı ise dağıtım ve pazarlama sürecinde oldukça sınırlıdır.

Batman, Ataş, Aliğa ve İpraş rafinerilerinde sağlanan petrol ürünleri Petrol Ofisi, Shell, BP, Mobil, Türk Petrol, TPAO, İpraş, Akaryakıt Dağıtım A.Ş. (ADAŞ) ve Isılitaş dağıtım ve pazarlama kuruluşları tarafından yürütülmekte ve **son halkayı bayilik sistemi oluşturmaktadır.** Ayrıca petrol ürünleri içinde önemli bir yeri olan LPG 16 özel firmaca pazarlanmaktadır.

1940'lara kadar Türkiye'de petrol ürünleri yerli ve yabancı özel şirketlerce pazarlanmıştır. Bu şirketlerin başlıcaları Socony Vacuum Corporation, Steaeau Romano, Neft Sendikası ve Shell'dir. II. Dünya Savaşının başlangıcında Neft Sendikası petrol şirketi tasfiye edilince 1940 yılında devletçe 10 bin lira sermaye ile Petrol Limited kurulmuştur.

18 Şubat 1941'de ise Petrol Limited'in varlık ve hizmetlerini devralarak 2.5 milyon lira sermaye ile petrol sektöründe Milli Korunma Kanununun 6. maddesine istinaden Petrol Ofisi kurulmuştur.

Petrol Ofisi, daha sonra 1957 yılında K/1092 sayılı Koordinasyon Heyeti

kararıyla NATO Enfrastrüktür programı gereğince Silâhlı Kuvvetler akaryakıt tesisleri ve boru hatlarının idaresi, işletilmesi, bakımı ve korunması ile görevlendirilmiştir.

Yabancı sermayeli Mobil, Shell ve BP rafinaj ve pazarlama faaliyetlerini bir arada yürütmektedirler. Özel sermayeli Türk Petrol ise akaryakıt ve madeni yağ pazarlama faaliyetinde bulunmaktadır.

TPAO ve İpraş rafinerilerinden büyük tüketici kuruluşlardan doğrudan satışlarda bulunmaktadır. TPAO, İpraş ve Petrol Ofisce kurulan ADAŞ, 1974 yılında TPAO tarafından kurulan ve Isilit'in yerini alan, Isilit A.Ş. 1976'da pazarlama faaliyetine girmişlerdir.

Akaryakıt ve madeniyağın tüketiciye iletilmesinde bayilik sistemi petrol ürünlerinin pazarlanmasında son halkayı teşkil etmektedir. 1975 tarihi itibarıyla şirketlere bağlı bayi ve işletme sayısı şu şekildedir :

Mobil	599	TP	427
Shell	643	Petrol	655
BP	576	Ofisi	

Petrol ürünleri üç ana grupta pazarlanmaktadır :

- 1) Beyaz Ürünler (benzin, gazyağı, motorin)
- 2) Siyah Ürünler (fuel-oil)
- 3) Madeni Yağ

Aşağıdaki çizelgede ürün pazarlama yüzdeleri verilmiştir.

ÇİZELGE 11

PETROL ÜRÜNLERİNİN PAZARLAMA YÜZDELERİ

Yıl	Petrol ofisi	Mobil	Shell	BP	Türk petrol	Toplam özel kesim
Beyaz Ürünler						
1960	22	35	18	13	12	78
1965	26	26*	19	16	13	74
1970	32	23	19	14	12	68
1975	47	15	18	10	7	50
1977**	56	14	14	9	4	41
Siyah Ürünler						
1965	16	15	13	9	2	29
1970	12	24	20	14	9	67
1975	35*	10	14	8	2	34
1977	42	14	8	7	3	32
Madeni Yağ						
1965	32	29	22	11	6	68
1970	41	20	21	12	6	59
1975	36	18	22	18	6	64
1977**	32	18	22	22	6	68

(*) TPAO satışları dahil.

(**) 1977 yılı Kasım sonundaki durumdur.

NOT : Rafinerilerden yapılan direkt satış : =100 — (Petrol Ofisi + Özel Kesim)

Eldeki verilerinde ortaya koyduğu gibi devlet işletmelerince üretilen ürün yine devlet işletmelerince pazarlanmamaktadır. Örneğin 1976'da madeni yağ üretiminin tamamını TPAO sağladığı halde Petrol Ofisi toplam satışın ancak yüzde 32'sini yapabirmiştir. Bu olgu, diğer ürünler için de geçerlidir. Yine Türkiye'de petrol aramak, üretmek için kendisini sıkmayan BP tekeli, pazarlama faaliyetinden oldukça yüklü kazançlar sağlamaktadır. Diğer taraftan sınıvlaştırılmış petrol gazlarının son yıllarda kırsal ve kentsel bölgelerde artan bir hızla tüketimi hem bu ürünün üretilmesinde bir artış gerektirmiş hemde karşılanamayan tutarın artan oranlarda her yıl ithali gerekli olmuştur. Nitekim 1978'de ithal edilecek olan LPG tutarı 50 milyon dolar olacaktır. LPG fiyatları 1970 yılından beri «akaryakıt istikrar fonu» tarafından sübvansiyeye edilmektedir. Tonu 165 dolardan ithal edilen LPG, Türkiye'de bu işin pazarlamasını yapan özel firmalara 45 dolardan satılmaktadır.

ÇİZELGE 12

LPG PAZARLAYAN FİRMALAR (1975) (metrik/ton)

Şirketler	Pazarlanan LPG Miktarı
Aygaz	189.771
Alevgaz	14.793
Bizimgaz	28.978
Bütangaz	1.810
Güneşgaz	3.508
İpragaz	141.356
Likitgaz	14.748
Milangaz	44.628
Mobilgaz	21.693
Mutfakgaz	26.398
Pegagaz	21.308
Ocagaz	24.038
Özgaz	16.624
Sihirgaz	16.438
Toplam	566.041

1965-1977 döneminde tüketimi 13 kat artan LPG'nin yurt içi üretimi, talebi karşılayamadığından tüketimin % 45'i oranında ithal edilmektedir.

Çarpık enerji politikasının bu cephesindeki olumsuzluk kendisini söz konusu ürünün dağıtımında da sürdürmektedir. LPG'yi pazarlayan 16 özel firma olmasına karşın Petrol Ofisi bu kesimde yer almamaktadır.

1977 yılında tüketimi 648 bin tonu bulan LPG'nin dağıtımında söz sahibi olan firmalardan en büyüğü İpragaz, % 49 oranında TPAO'ya % 51 oranında ise Muhittin Eurocometal'a aittir. Aygaz ise Koç Holding'e ve Mobilgaz, Mobil Oil ile Aygaz Ortaklığına, Likidgaz ise Transtürk Holding'e aittir. Oldukça büyük bir kârlılık alanı olan LPG dağıtım faaliyetleri her yıl bu tekellere büyük kazançlar sağlamaktadır. Örneğin İpragaz'ın 1977 yılı «resmi» kârı 60 milyon lira olmuştur. Eklenmesi gereken; LPG dağıtıcısı firmaların aynı zamanda ocak, fırın gibi mutfak eşyası üreticileri de olduklarıdır. Sadece bir örnek vermek gerekirse; 1977 yılında 170 557 ton LPG satışı yapan İPRAGAZ A.Ş.'nin sanai ve ev aletleri satışları toplamı ise 200 635 000 TL.'na ulaşmıştır.

Yine İpragaz, % 75 sermaye ile EVAS Ev Aletleri Lifited Şirketine ortaktır. Diğer taraftan Likidgaz'ın sahibi Transtürk Holding aynı zamanda, LPG kullanılan ev aletleri yapan EVSAN Sanayi ve Ticaret A.Ş.'nin sahibidir. Örnekler çoğaltılabilir.

III — Petrokimya Sanayii ve PETKİM

Dayanıklı - dayanıksız tüketim malları üretiminin artmasıyla birlikte üretimde kullanılan girdilerin her yıl artan oranlarda ithal edilmesi zorun-

luluğu yurdumuzda Petrokimya sanayi'nin kurulmasını gerekli kılmış ve 1965 yılında PETKİM Petrokimya A.Ş. nin kurulmasından sonra petrokimya sanayii ve onun ürünlerini kullanan sanayi kesimlerinin gelişimi hız kazanmıştır. Başlangıçta, TPAO (% 55 hisse), T. C. Emekli Sandığı (% 25) ve Ordu Yardımlaşma Kurumu (% 10) ortaklığında 250 milyon TL, sermaye ile kurulan PETKİM, 1975 yılında sermayesini 1.5 milyar liraya çıkartmıştır.

Petkim Yarımca - İzmir bölgesinde tilen, polietilen, polivinilklorür, klor alkali ve vinilklorür üniteleri ile yardımcı ve ortak tesisleri 1970 yılında; dodesilbenzen 1972 yılında; etilen tevsii, polietilen tevsii üniteleri 1973 yılında; karbon siyahı, 1974'de; propilen tevsii, stiren, polistiren, SBR, CBR kauçukları 1975 yılında işletmeye açılmıştır. Kaprolaktam üretimine ise 1976 yılında başlanmıştır.

Petrokimya sanayiinin temel girdisi olan nafta ihtiyacının 1975 - 1995 yılları arasında % 1664 artacağı tahmin edilmektedir. Ham petrolden % 20 - 25 kadar nafta elde edileceği düşünülürse petrol tüketiminin % 2'sine talip olan petrokimyanın, artan gelişimiyle birlikte ileride hampetrol veya nafta talebini artıracığı muhakkaktır.

ÇİZELGE 13

PETROKİMYA SANAYİİ NAFTA İHTİYACI

Yıl	Miktar (Bin ton)	Yaklaşık Petrol Gereksimi (Bin ton)
1975	227	1.100
1980	918	5.000
1985	1.131	5.700
1995	3.778	19.000

Görüldüğü gibi ileride artacak olan nafta ihtiyacı daha çok hampetrol temini ön - gerektirecektir.

Tüm girdi üreten işletmelerde olduğu gibidüğü gibi petrokimya sanayiinde de üretilen petrokimya ürünlerinin maliyetini en aza indirebilmek için tesis, büyük ölçekli olmak durumundadır. Söz konusu kesimlerin bir diğer özelliği de kapasite artışlarının ancak büyük ölçülerde ortaya çıkması ve yaratılan kapasitenin ürünlerinin doğrudan doğruya üretken işletmelerce kullanılması gerekliliğinden kaynaklanır. Söz konusu kesimlerden beklenen maliyetleri düşürme işlevi, bu kesimlerin ürettiği girdileri kullanacak yeterli üretken kapasitenin varlığına bağlıdır. Bu kapasite olmadığı veya yeterli talep bulunmadığı takdirde girdi üreten tesisin ürettiği ürünlerin maliyeti fazla kapasite nedeniyle yüksek olacak ve söz konusu işletmelerden beklenen «ucuz girdi üretme» amacına ulaşamayacaktır.

Türkiye ölçeğinde düşünüldüğünde, Petkim'e bağlı işletmelerin de kapasiteleri büyük sayılabilir. Bu kadar büyük kapasitelerin bol miktarda ortaya çıkardığı yan ürünlerin değerlendirilmesi için ek yatırımlar da gereklidir. Bu durum ise sanayii daha yüksek kapasitelere itmektedir. Genişletilmiş kapasite 60.000 ton etilen/yıl olan Yarımca Kompleksi tesisinden sonra, kurulmakta olan II. Petkim (Aliağa) kompleksinin kapasitesi 300.000 ton etilen/yıl olarak planlanmıştır.

Petrokimya alanındaki bu gelişim, bu kesimin gereksinme duyulan nafta ihtiyacını dolayısıyla ham petrol ihtiyacını daha da artıracaktır. Ancak Petkim'e bağlı işletmelerin kapasiteleri dünya ölçeğinde düşünüldüğünde son derece küçük kalmaktadır. Başta bu neden olmak üzere sıralayacağımız ek nedenler Petkim ürünlerinin birim fiyatlarının, dünya birim fiyatlarının hayli üstünde olduğunu ortaya koymaktadır.

ÇİZELGE 14

PETROKİMYA ÜRÜNLERİ BİRİM FİYATLARI KARŞILAŞTIRILMASI

(1975 fiyatları TL./ton)

Ürün	Petkim Ürünü vergisiz) A	Türkiye İthalı (CIF) B	$\frac{B - A}{B} \times 100$ FARK
Polietilen	11.714	9.330	— % 25
PVC	11.524	8.000	— % 31
DDB	12.682	4.810	— % 164
Karbonsiyahı	8.368	9.528	— % 12
Stiren	12.156	7.582	— % 45
Polistrien	11.000	9.353	— % 30
Sudkostik	6.575	4.463	— % 47

Dünya ölçeğinde değerlendirildiğinde, kapasitelerin küçük olması yanında, projede emperyalist metropollerden alınan kredilerin ön koşulu gereği, gerekli makna ve tesisatın tekel fiyatlarıyla krediyi veren ülkeden alınması zorunluluğu ve bunun sonucu olarak teknoloji seçimi ve alınacak kararlardaki sınırlama birim maliyetlerine olumsuz etkiler yapacaktır. Ayrıca lisansörlerin mühendislik firmalarını empoze etmeleri de birtakım kısıtlamalara neden olmaktadır. Sadece teknoloji transferi için ödenenlere örnek vermek gerekirse, patent, know-how ödemeleri toplamı Yarımca kompleksi için 195 milyon T.L.'na, Aliağa kompleksi için 690 milyon T.L.'na ulaşmaktadır. Yarımca kompleksi için ödenen 195 milyon T.L. tüm proje bedelinin sadece % 5.5'idir. Yine Petrokimya alanındaki teknik personel azlığı sorunu, yerli personelce yapılması mümkün olan hizmetleri bile büyük bedeller karşılığı yabancı uzmanlara yaptırılması, yabancı genel müteahhit kullanılması ve onu izleyen işletme devresinde de arzu edilen düzeyde personel eğitiminde karşılaşılan güçlükler tesis ve ürün maliyetini etkilemiştir. Ayrıca, büyük ölçüde elektrik enerjisi tüketen Petro - Kimya tesisleri, ülkemiz-

de yaşanan sürekli elektrik enerjisi darboğazından büyük ölçüde etkilenmektedir. Çoğu kez kıt olan elektrik enerjisi kaynakları önce özel kesim sonra devlet işletmelerine verilmekte olduğundan böyle durumlarda en çok etkilenen devlet işletmelerinden biri de Petkim'dir.

Petro - kimyasal maddelerin bir kısmı ülke içinde üretilmesine karşın talebin karşılanamayan kısmı ithal edilmektedir (ayrıca belirtmek gerekir ki, yurt içinde üretilmiş gözükten ürünler için gerekli hammadde veya yarı mamul ürünün büyük kısmı da ithaldir). Petkim ürün vermeye başladığı 1971 yılında 661 milyon T.L. olan petro - kimyasal maddeler ithalatı, 1976 yılında 4.3 milyar T.L.'na çıkmıştır.

1975 yılı itibarıyla Petkim ürünlerinden polietilenin % 51'i, PVC'nin % 52'si, stiren'in % 70'i, polistrien'in % 90'ı, Dodesilbenzen'in % 20'si, Karbon siyahı'nın % 8'i ve SBR kauçununun % 80'i, CBR'nin ise % 25'i ve Kaprolaktamın tamamı ithal edilmiştir.

Petrokimya ürünlerinin büyük bir kısmının ithalinin yanısıra, yurt içinde üretilmiş gözükten kesimin de gereksindiği hammadde, yarı-mamul

ürünün büyük kısmı ithalata dayalıdır. Böylece yüksek maliyetlerle elde edilen ürünler, maliyeti civarında bir fiyatla emperyalizmle bütünleşmiş yerli tekelci sermayenin egemen olduğu lastik, plastik, boya, deterjan sanayilerinde girdi olarak kullanılmakta ve hergeçen gün emekçi sınıf ve tabakaların günlük yaşantılarında geniş bir biçimde yer alan çeşitli ürünler olarak tekellerce tekel fiyatına satılmaktadır. Söz konusu ürünlerin durumlarına ve bunları kullanan firmalara kısaca değinelim:

Polipropilen: Halen Türkiye'de imaline geçilmeyen bu ürün için 1965-1976 yılları arası 410 milyon liralık ithalat yapılmıştır. Polipropilen, ev-mutfak eşyası, otomobil ve oyuncak sanayii, seyahat eşyaları, TV kabinleri hali vb. ürünlerin imalinde kullanılmaktadır. **SBR, CBR Kauçukları ve Karbon siyahı:** Söz konusu ürünlerin ana hammaddesini teşkil eden bütadieni üreten Bütadien Arıtma Fabrikası lisansı, Shell Internationale Chemie firmasından sağlanmış ve bunun için 666 bin dolar ödenmiştir. Bütadieni işleyen SBR ünitesi ile CBR ünitesi lisansları Palysan Handel firmasından satın almış ve şirkete toplam 2.328 bin dolar ödenmiştir. Ayrıca mühendislik hizmetleri için 2.976.314 mühendislik hizmetleri için 2.976.814 dolarlık malzeme alınmış, 7.073 bin dolar (montaja nezaret için 600 bin dolar olmak üzere) 10.649.427 milyon dolarlık hizmet ödemesi yapılmıştır. SBR ve CBR kauçuk üretimi için gerekli olan C 4 karışımı ve yardımcı kimyevi maddeler de ithal yoluyla sağlanmaktadır. Söz konusu ürüne olan talebin % 65'i ithal yoluyla, % 35'i ise Petkim'ce karşılanmaktadır.

Karbon siyahı ise Philips lisansı ile üretilmekte, kapasitesinin % 60'i ancak kullanılabilir. Karbon siyahı için gerekli olan hammadde aromatik yağın büyük bir kısmı ithal edilmektedir.

SBR — CBR Kauçukları ve Karbon siyahı, tekerlek lastiği üretiminde girdi olarak kullanılmaktadır. Bilindiği gibi ülkemizde tekerlek lastiği üreten 4 tekel vardır. Bunlar Goodyear, Oyak, Tatko, Garanti Bankası ve Tayyar Çullu ile Rafat Yalman'a ait olan Goodyear lastikleri, Pirelli, T. İş Bankası, Vehbi Koç, Eli Burla'ya ait Türk Pirelli, vs. Rubber Company, TSKB, Yapı ve Kredi Bankası ve Vehbi Koç'a ait olan Uniroyal ile Sabancı Holdinge ait Lassa tekelleridir.

Böylece Petkim'in temel görevi söz konusu tekellere ucuz girdi üretmek olmaktadır.

Dodesilbenzen: Sert deterjan olan dolayısıyla bakteriler tarafından kolaylıkla parçalanmayan DDB' çevre kirlenmesine yol açması nedeniyle 1965 yılından bu yana birçok gelişmiş kapitalist ülkede yasak edilmiştir. Son on yılda dünyada az sayıda kullanılan Dodesilbenzen fabrikalarının büyük bir kısmının geribıraktırılmış ülkelerde olduğu görülmektedir. Türkiye'deki dodesilbenzen fabrikası, kapasitesinin % 128'i oranında üretimde bulunmaktadır. Dodesilbenzenin hemen hemen tamamı deterjan sanayiinde kullanılmaktadır. Söz konusu ürün, 1967-1976 yılları arasında, üretim, talebi karşılayamadığı için 154 milyon lira tutarında ithal edilmiştir. Ürünü girdi olarak kullanıp temizlik malzemesi elde eden başlıca tekeller; Sabancı Holding'e bağlı Temsa, Yapı ve Kredi Bankası ve Persil Gesselshaft A.Ş.'ye ait Turyağ, Mintax, Kimya Teknik, Başer ve Evma'dır.

Polistiren: Bir plastik hammaddesi olan polistiren antişok, kristal köpük tiplerinde plastik üreticilerince kullanılmaktadır. Ayrıca kâğıt, kumaş, kaplamalar, köpüklü izole levha yapımı, aydınlatma malzemesi, makina parçaları, radyo televizyon kasaları, yoğurt dondurma kapları imalinde kullanılan polistirenin ithali Petkim'in tekelinde olup karşılanmayan miktar her yıl

dış alımla sağlanmaktadır. polistireni kullanan tekellerden **Arçelik ve Profilo, Teknik Plastik ve Marmara Plastik** başta gelmektedirler.

Polietilen (PE): Dünyada ve Türkiye'de tüketilmekte olan polietilen en büyük kısmını **Alçak Yoğunluk (A.Y.)** Polietilen oluşturmaktadır. Petkim 27.000 ton/yıl polimer kapasiteli bir A.Y. Polietilen tesisine sahiptir. A.Y. Polietilen işleyen özel kesim, bu plastik maddelerden film ve levha, zirai örtüler, tel ve kablo kılıfları, boru ve hortum, tüp şişe, kâğıt ve kumaş, metal kaplamaları vs. üretmektedir.

Yüksek yoğunluklu (Y.Y.) polietilen ise enjeksiyon kalıplarında, çeşitli oyuncak, mutfak eşyası, büyük su tankları, vidalı kapak yapımı, deterjan, çamaşır suyu, meşrubat şişeleri, kablo kaplama, kanalizasyon, basınçlı gaz boruları imalinde kullanılmaktadır. Y.Y. Polietilen tamamen ithal edilmektedir. 1967 — 1976 yılları arasında 1 milyar 395 milyon liralık A.Y. polietilen ve Y.Y. Polietilen ithalinde bulunulmuştur, Türkiye'de üretilen A.Y. Polietilenin tonu 15.400 TL. iken B. Almanya'da bu fiyat 8.442 TL. ve İngiltere'de 8.959 TL.'dir.

Patent, know-how ve royalti biçimindeki teknoloji transferi ödemelerinin gerek toplam yatırım gerekse ürün maliyetleri içerisinde önemli yer tutması bu tutarların artmasına ve finansman olanaklarının zorlanmasına neden olmaktadır.

Polivinilklorür (PVC): Bu ürün bin panoları, ev eşyaları, yağmurluklar, ayakkabılar, kablo izolasyonları, boru ve tüp yapımında kullanılmaktadır. 1974'de Türkiye'de üretilen PVC'nin % 52'si, 1975'de % 54.7'si ve 1976 da % 48'i ithalat yoluyla sağlanmıştır.

1967 — 1976 yılları arası 1 milyar 117 milyon TL.'lik ithalat yapılmıştır. Ayrıca PVC hammaddesini oluşturan Vinilasetik ve maliyet fiyatının % 5'ini oluşturan kimyasal katkı da ithal yoluyla sağlanmaktadır. Teknoloji trans-

feri yapılmakta olup kurulu işletmeler, hammadde yokluğu enerji darboğazı, hammaddelerin pahalı oluşu nedeniyle % 40 — 45 kapasite ile çalışmaktadır.

KİT'lerle ilgili 440 sayılı Yasanın 24. maddesine göre devlet işletmeleri ürettikleri mal ve hizmetlerin fiyatlarını saptamakta serbesttirler. Ancak uygulamada birçok üründe olduğu gibi PE ve PVC fiyatları için de bu madde geçerlilik kazanamamıştır. Bugün PE ve PVC fiyatları, ilgili Bakanlıkça saptanmaktadır ve çoğu kez maliyetinin altında özel kesime girdi olarak sunulmaktadır. Son devalüasyon sonrası ürünlerine % 55-60 civarında zam yapan Petkim'e PVC'ye yaptığı zammı kaldırması ve zamlar sonrası fiyatı 31.500'e çıkarılan PVC'nin fiyatını 24.500 liraya tekrar indirmesi istendi. Ayrıca zamlı olarak satılan ürünlerden sağlanan gelirin yeniden PVC kullanan tekellere geri verilmesi de istendi. PE ve PVC kullanan başlıca tekeller ise şunlardır: Sabancı Holding'e bağlı **PİLSA, PLASSA**; Transtürk Holding'e bağlı **PLASTAS**, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası iştiraki olan **PLASTİFAY**; Eczacıbaşı Holding'e ait **PE-TAŞ**. Bunlar, PE ve PVC'yi küçük bir işlem sonrası mamul mal durumuna getirip tekel fiyatlarıyla halka satmaktadırlar.

Kaprolaktam : 1976 yılında üretime geçen kaprolaktam fabrikanın dış ödemesinin 17 milyon doları Japon kredisi ile karşılanmıştır. Bu ürünün üretimi için gerekli olan benzin ve amonyak ithalle sağlanmaktadır. 1976 yılında bu iki hammadde için 29 milyon liralık ithalat yapılmıştır. 1975 CIF fiyatlarıyla 1976 ve 1982'de yapılacak toplam 9.400 ton kaprolaktam ithalatının değeri ise 10.340 bin dolar olacaktır. Kaprolaktam, naylon 6 imalinde kullanılmaktadır. Kaprolaktamı hammadde olarak kullanarak naylon 6 imali yapan 3 tekel şunlardır;

- 1) **SİFAŞ, Sentetik İplik Fabrikaları A.Ş.** (Bursa); Uluslararası tekelci sermayenin yerli tekelci sermaye ile bütünleştiği bir işletme olup yabancı ortakları Hans J. Zimmer, BASF ve IFC, yerli ortakları ise TSKB, Mümtaz F. Taylan ile Bülent Demirer'dir.
- 2) **İNSA, İstanbul Naylon Sanayii;** Sabancı Holding'e bağlı olup bükülmüş naylon iplik üretmektedir. Sermayesinin % 55'i yabancıdır.
- 3) **TEKSTİPLİK A.Ş. (Edirne)** Daryo Levi, İzi Levi, Mano Levi ve Ortaklarına ait olan bu firma her çeşit mus ve naylon 6 imalinde bulunmaktadır.

Sözkonusu 3 tekel % 50-60 kapasite ile atıl çalışmaktadırlar. Naylon 6'nun % 50'si çorap imalinde kullanılmaktadır. Ayrıca iç çamaşırı imali, halı ve battaniye yapımında da naylon 6 kullanılmaktadır.

Görüldüğü gibi Petkim'in temel işlevi emperyalizmle bütünleşmiş yerli tekelci sermayenin egemen olduğu üretken kesimlere girdi niteliğinde ürünler sağlamak olmaktadır.

IV — PETROL POLİTİKASININ MALİ SORUNLARI VE DEVLET İŞLETMELERİ

Emperyalizme bağımlı çarpık kapitalistleşme süreci kendisini yeniden ürettikçe, bu sürecin gereksindiği petrolün de önümüzdeki yıllarda önemli boyutlara ulaşacağı ortadadır. Türkiye'nin içinde bulunduğu döviz darboğazı bağlamında düşünüldüğünde, dışarı bağımlı bu enerji politikasının ilerde büyük bunalımlara gebe olduğu söylenebilir.

Egemen sınıfların çıkarları doğrultusundaki bu politikanın yarattığı sorunlardan en çok etkilenen emekçi kesim olduğu gibi, bu «mirasyedi politikanın» finansmanını yüklenenler de emekçilerdir.

Ülkemizdeki petrol tüketiminin bu denli hızla artışına bir neden olarak

da petrol ürünlerinin devletçe sübvansiyeli edilmesi olduğundan söz etmiştik, Aşağıdaki çizelge, Türkiye'de akaryakıt fiyatı politikasının ne denli bilimsellikten uzak ve ne oranda tüketimi teşvik edici olduğunu açıkça sergilemektedir.

ÇİZELGE 15

Bazı ülkelerde Benzin Fiyatı: 1976,
(Litre/T.L.)

Ülkeler	Normal	Süper
İsviçre	7.28	7.57
Almanya	6.90	7.19
Avusturya	6.75	7.47
Belçika	6.57	6.79
Danimarka	6.56	6.74
Fransa	6.22	6.71
İngiltere	5.63	6.93
İrlanda	5.94	6.47
Norveç	7.11	7.25
Hollanda	7.17	7.31
Portekiz	7.85	9.15
İsveç	6.78	7.03
Yunanistan	7.17	8.56
Türkiye	2.83	3.48

Emekçi sınıf ve tabakaların alın terlerinden oluşan fonlar «akaryakıt istikrar fonu» adı altında büyük çoğunluğu emperyalizmle bütünleşmiş yerli tekeller olmak üzere, petrol kullanicılarına aktarıldığı gibi TPAO, Petrol Ofisi ve Petkim aracılığıyla da yine büyük kısmı emekçi kesimden sağlanan vergi gelirleri, SSK, ve MEYAK gibi kuruluşlarda biriken fonlar ve Merkez Bankasının kaynakları teknelci sermayeye peşkeş çekilmektedir.

Emekçi sınıf ve tabakaları giderek daha da yoksullaştıran, tekelci sermayeyi ise giderek palazlandıran bu mekanizmayı daha ayrıntılıy inceleyelim.

A — Akaryakıt İstikrar Fonu

1960 yılında kurulan bu fon kapsamına, akaryakıt, fuel-oil, nafta, LPG girmektedir. Söz konusu ürünler, kararname yoluyla Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığınca —ana depo fiyatları olarak— saptanmakta ve belirlen-

nen «itibari» (geçerli) gümrüksüz maliyetler ile Basra Körfezi ürün afişe fiyatlarına ve «World Scale» navlun bazına göre hesaplanan «gerçek gümrüksüz maliyetler» arasındaki (+) ve (-) farklar bu fona aktarılmaktadır¹ 1974'de yapılan zamlarla bir olumluluk sağlayan bu fon, artan navlun ödemeleri, OPEC Ekim 1975 zammı ve % 8'e ulaşan kur ayarlamaları sonucu gerçek fiyatların itibari fiyatların üzerine çıkmasıyla, açık vermeye başlamıştır.

Bu gelişmeler sonucu, 1975'de 470 milyon TL. olan fon açığı 1976'da 2,5

milyar TL. olmuştur. Fon açığının 1977 sonunda 14,5 milyar liraya ulaşacağı da yine Enerji ve Tabii Kaynakları Bakanlığı yetkililerince Eylül ayı içerisinde belirtilmiştir.

Yine, büyük kısmı dar gelirli memur maaşlarından oluşan MEYAK kesintilerinin, fon açığını kapatmak üzere kullanıldığı bilinmektedir.

Böylece, egemen sınıfların politikasını uygulamak üzere heryıl emekçi halktan, dar gelirli memurlardan sağlanan fonlar ve vergiler bu yolda kullanılmaktadır.

ÇİZELGE 16

PETROL ÜRÜNLERİNDEKİ GERÇEK VE GEÇERLİ FİYATLAR ARASINDAKİ FARKLAR (TL. TON)

Ürün	Gümrüklü ürün fiyatı	İtibari (Geçerli)	Fark
	(Gerçek Maliyet)	Gümrüklü maliyet	
	(A)	(B)	(B) — (A)
LPG	2738.01	2238.01	-500.00
Süper Benzin	5334.64	7925.90	2591.26
Normal Benzin	4594.90	6785.54	2190.64
Gazyağı	3823.92	3731.19	-92.73
Motorin	3597.01	4193.18	596.17
Fuel-oil 5	1896.42	2138.59	242.17
Fuel-oil 6	2091.48	1818.34	-273.14
Kalorifer Yakıtı 7	2208.52	2330.75	122.23

Fuel-oil-6 1976'da toplam tüketimin %30'unu oluşturmakta ve %70 oranında sanayi kesiminde kullanılmaktadır. Bu ürünün ithali 1974'de 201.526; 1975'de 292.365; 1976'da 876.684 ve 1977'de 1.043.349 ton olmuştur.

B — Devlet İşletmelerinden Akan Fonlar

Tüm devlet işletmelerinde olduğu gibi, petrol kesiminde yer alan devlet işletmelerinin de durumu her geçen yıl kötüye gitmekte ve kurumlar önemli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Şimdiye kadar, gerek arama, dağıtım ve pazarlama alanlarında gerekse petrokimya alanında olsun, tüm petrol faaliyetlerinin emperyalizme bağımlı bir biçimde sürdürüldüğüne değindik. Gerekli makina, teçhizat, ya-

rımamul madde, hammaddenin ithali zorunluluğu, teknoloji transferi zorunluluğu kalifiye eleman eksikliği, finansman sorunu, kurumların izleyecekleri politikanın kurumlarca değil de, Bakanlar Kurulunca saptanması ve yürütülmesi, aşırı istihdam, kötü işletmecilik, isabetsiz kararlar v.b. olumsuz etkenler, kurumların etkinliğini her yıl azaltan ve onları işlevlerini yerine getirememeye durumuna iten nedenler olmuştur.

Nitekim, TPAO 1977 sonunda 5 milyar TL. alacağına karşılık, 11 milyar TL. borcu olan bir kurumdur. TPAO'ca üretilen petrol ürünlerinin maliyeti genellikle satış fiyatlarının üstünde olmaktadır. Makina, teçhizat, teknoloji yönünden dışa bağımlılık nedenlerinden olduğu kadar, finansman

sorunu, elektrik enerjisi darboğazı gibi yapısal sorunlar, aşırı istihdam, kötü işletmecilik vb. maliyetlerin yükselmesine neden olmaktadır. Ancak, petrol ürünlerinin satış fiyatlarını saptayan, kuruluşun kendisi değil Bakanlar Kuruludur. Maliyete ilişkin bir örnek vermek gerekirse; 1978 yılında Aliağa Rafinerisinde 3 milyon 700 bin ton ham petrol işlendiğinde 1.2 milyar TL. zarar edilecektir; buna karşılık ithal edilip pazarlandığı takdirde 2 milyon 775 bin ton üründen 324 milyon TL. lamacılığı, rafinericiliğe tercih etme kâr sağlanabilecektir. Bu olgu pazarlamacılığı rafinericiliğe tercih etme tehlikesini içinde barındırır.

TPAO'nun 11 milyar TL.'lık borcununun 150 milyon doları **Amerikan Wells Bankası'nadır.** Söz konusu banka kredisinin alınmasından sonra Türk Lirasının değeri dolara göre yaklaşık 4 TL. dolaylarında düşürülmüş ve TPAO bu nedenle sadece 1977'de 600 milyon TL. dolaylarında zarara uğramıştır. Kredinin alınmasından sonra Wells Fargo'ya Türkiye'de temsilcilik açma hakkı verilmiştir. Banka ile imzalanan anlaşmanın TPAO'yu son devalüasyonla birlikte oldukça güç durumlara soktuğu bilinmektedir.

TPAO'nun 5 milyar TL. alacağı ise durumları kendisinininkinden farklı olmayan çeşitli devlet işletmelerindedir.

37 yıldır kuruluş kanunu olmayan, dolayısıyla «yukarıdan» baskılara müsait bırakılan Petrol Ofisi ise 1976'da 29 milyon, 1977 yılında ise 170 milyon TL zarar etmiş ve zararın gerekli önlemler alınmadığı takdirde 1979 yılında 540 milyon, 1980 yılında ise 1 milyar TL'yi bulacağı açıklanmıştır.

Petkim'in ise yapılan son devalüasyonla birlikte ödemek zorunda kalacağı kur farkları nedeniyle zarar edeceği bilinmektedir.

Tüm bu zararlar hangi kaynaklardan karşılanmaktadır? Tüm devlet işletmelerinde (KİT) olduğu gibi, TPAO,

Petrol Ofisi ve Petkim'in finansman kaynakları da Devlet Yatırım Bankası, Devlet Bütçesi, 20 Sayılı Fon ve TC. Merkez Bankası ve dış kredilerdir.

Devlet Yatırım Bankası, kaynaklarının % 90'ını emeğiyle geçinenlerin tasarruflarının toplandığı, SSK, MEYAK gibi sosyal güvenlik kuruluşlarından sağlar ve finansman olanakları Bankanın dışına taşıdığı takdirde sağlanamayan kısım Maliye Bakanlığınca sağlanıp Bankanın emrine verilir.

Hazine, çeşitli başlıklar altında devlet işletmelerine fon aktarır, ayrıca dış proje kredilerinin tamamı da Hazinece karşılanır. Dış kaynaklara karşı Hazine, ya borçlu durumda ya da garantör olarak görev alır.

Petrol kesiminde devlet işletmelerini besleyen bir kaynak da **20 Sayılı Fon'dur.** Bu fon, petrol fiyat farkı ile beslenir ve hazinece desteklenir.

Devlet işletmelerini en çok besleyen kaynak **T.C. Merkez Bankası'dır.** Merkez Bankası, bu işlevini yerine getirebilmek için önemli ölçüde ağırlık para basar, yani «resmi kalpazanlık» yapar. Bu da emekçileri daha çok zor yaşam koşullarına iten enflasyonu körükler.

Görüldüğü gibi emperyalizmle bütünleşmiş yerli tekeli sermayenin çıkarlarıyla uyumlu çarpık kapitalleşme süreci, petrol politikasının faturasını da emekçi sınıf ve tabakalara ödetmekte ve devlet işletmeleri de bu ödemenin araçları durumunda işlev görmektedirler.

C) İşveren Sendikaları ve Devlet İşletmeleri İlişkisi

Sözü edilmesi gereken bir başka olgu da, devlet işletmelerinin işveren sendikaları ile olan ilişkisidir. Devletle özel kesimin aynı şartlar altında işçi sınıfı karşısında örgütlenmesi süreci özellikle 12 Mart sonrası hızlanan bir süreçtir. Devlet işletmelerinin işve-

ren sendikalarında örgütlenmeleri yasal değildir. Çünkü 1317 sayılı yasa ile değişik 275 sayılı Sendikalar Yasasının 3. maddesindeki «tüzel kişiler» deyimi şirketleri kapsar, tüzel kişiliğe sahip devlet işletmelerini değil. Yine Sendikalar Yasasının 22/2. maddesi, devlet işletmelerinin bu yasaya göre kurulan teşekküllere herhangi bir şekilde maddi yardım ve bağışta bulunamayacakları hükmünü koymuştur. Oysa, bugün birçok devlet işletmesi tekelci sermayenin egemen olduğu **Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu** üyesidirler ve heryıl kuruma aidat, grev ve lokavt fonları adı altında yüzbinlerce lira ödemektedirler. Bu olgu, petrol kesimindeki devlet işletmeleri için de geçerlidir. TPAO, Petrol Ofis, İstanbul Petrol Rafinerisi, Petkim, İstanbul Gübre Sanayi, Boru Hatları ile Petrol Taşıma Şirketi, **Türkiye Petrol İşverenleri Sendikası**'nın üyesidirler ve bu sendika Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'na üyedir. Bu yolla her yıl tekeli sermaye örgütleri desteklediği gibi devlet işletmelerinin tekeli sermaye ile bu ilişkisi, söz konusu tarafların eşgüdümlü davranması ve devlet işletmelerinin tekeli sermaye elinde bir emniyet subabı olmasının nesnel koşullarını yaratmaktadır..

V — SONUÇ

Emperyalizme bağımlı yapı içerisinde toplumsal faaliyetlere ilişkin tüm politikalar, emperyalizmle bütünleşmiş yerli tekeli sermaye ve ittifak içinde olduğu kapitalizm-öncesi unsurlarla oluşan hakim sınıflar blokunun onayından geçerek uygulanır. Egemen sınıfların en yüksek kârı sağlama amaçlarına uygun bu politikalar, kendisini enerji politikasında da açıkça göstermektedir.

Emekçi halk yararına, ülke içi kaynaklara dayalı bir enerji politikası yerine, bağımlılığı pekiştirecek ve emekçi halkın yoğun bir sömürü ve baskı altında daha da çok ezilmesine neden

olacak bu politikaların uygulama aracı devlettir, devlet mülkiyetindeki işletmelerdir.

Petrole ilişkin analizlerin sonucu olarak pek çok defa bu kesimin «millileştirilmesi» istenmiştir. Bizce bu istem tek başına temel hedef olarak alınamaz. Bir başka söyleyişle, **millileştirme gerekli ancak yeterli değildir**. Burada hemen, millileştirmeden söz ederken ön kabul olarak arama, üretim, rafinaj ve dağıtım faaliyetlerinin tümünü kapsayan bir içerikten söz ettiğimizi de belirtelim. Söz konusu kesimlerdeki yabancı sermayenin egemenliğine son verilse bile bunun ileriye doğru bir adım olacağı ancak **temel hedef** olarak alınamayacağı vurgulamak gerekir. Çünkü, çalışma boyunca ortaya koymaya çalıştığımız gibi, yapılması gereken ülke kaynaklarına dayalı bir enerji politikası izlemek ve «tükenebilir» özelliği olan petrol'ün kullanımını konusunda gereksiz harcamalardan kaçınmaktır. Ancak, bugün enerji politikasının %50 civarında petrole dayandırılması egemen sınıfların çıkarlarının bir gereği olmaktadır. Bu enerji kaynağının sağlanması için, ülke içinde yabancı sermayenin egemenliğine son verilse bile, tüketimi gittikçe artan ham petrol, petrol ürünleri, petrokimya ürünleri ve üretim, rafinaj faaliyetlerinin yürütülmesi için gerekli makina, teçhizat ve teknolojinin dışarıyla sağlanması bir zorunluluktur. Böylece emperyalist sömürü kendisini borç ve ticaret yollarıyla sürdürecektir.

Bunun ötesinde, böyle bir emperyalist sömürünün bir an için olmayacağı varsayılabilir, halkın malı olan yeraltı ve yerüstü kaynaklarının egemen sınıflardan yana bir sistemin koruyucusu ve yeniden üretim koşullarının sağlayıcısı devletçe işletilmesinin illebed savunulabilir bir yanı olmasa gerektir. Çünkü günümüzde devlet işletmelerinin temel işlevi kârlılık oranı yüksek olan üretken kesimlere ucuz

girdi, altyapı hizmetleri sağlamak, bu kesimlerde egemen olan tekelci sermayenin sermaye ve kredi sorunlarını çözmeye çalışmaktır. Bugün, yabancı sermayenin olmadığı bir çok devlet işletmesi için de söylenebilecek bu özellikler, «millileştirilmesi» halinde yabancı sermayenin olmayacağı petrol kesimi için de söz konusu olacaktır. Ancak, işçi sınıfı petrolü «millileştirme»yi, yeterli olmamasına rağmen gerekli bir adım olduğundan, **bir reform olarak**, talep etmeli ve desteklemelidir.

Emekçi halk yararına politikalar —dolayısıyla petrol politikası— ancak

halkın kendi örgütleriyle toplumsal faaliyetlere etkin bir biçimde **doğrudan** katılımı ve karar alma sürecinde söz sahibi olmasıyla mümkündür. Bu ise, hem uluslararası iş bölümündeki hem de ülkenin kendi içindeki otoriter, hiyerarşik ve adaletsiz yapının değiştirilmesini gerektirir. Bu değişim eylemi de toplumsal devrim yönünde bir mücadeleyi zorunlu kılar. Ancak iç ve dış egemen güçlerin oluşturdukları devlet mekanizmasının yerine bir **halk iktidarı** kurulmasından sonra, devlet işletmelerine «kamu işletmeleri» demek doğru olabilir.

KAYNAKLAR :

- 1) TMMOB, **Enerji Raporu**, 1977, ANK.
- 2) Kimya Mühendisleri Odası, **Petrol ve Petrokimya**, 1977, ANK.
- 3) Petkim, **Cumhuriyetin 50. yılında Petkim ve Petrokimya A.Ş.** 1974, Ank.
- 4) T.C. Petrol İşleri Genel Md., **1976 Yılı Petrol Faaliyeti**, 1977, ANK.
- 5) Petrol Ofisi Genel Md. **Petrol Ofisi 36. Yıl**, 1977, ANK.
- 6) DPT, **Petrokimya**, ÖİK, 1976 ANK.
- 7) 1976-1977 Yılları, **KİT ve İştirakleri Yıllığı**, Hazine Genel Md. ANK.
- 8) T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, **KİT 1975 Yılı Genel Raporu**, 1975, ANK.
- 9) G. L. Reid, Kevin Allen, **Nationalized Industries**, Penguin Books, 1975 London

GÖN :

Tüm İktisatçıları Birliği
Aylık Bülteni

Karanfil Sok. 14/10
Kızılay - ANKARA

Fiyatı : 5 TL.

ADRES :

TÜSTAV